

Nacionalne konsultacije sa studentima

o osnivanju Regionalne komisije za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima i drugim teškim povredama ljudskih prava u nekadašnjoj SFRJ (REKOM)

15.04.2009.

Priština/Prishtinë, Kosovo

PROGRAM

10:00 -10:15	Otvaranje skupa
Kushtrim Koliqi, Integra
10:15 – 12:00	Potrebe žrtava i društva na Kosovu
Shukrije Gashi, Partners Kosova
12:00 – 12:15	Prikazivanje video zapisa svjedočenja žrtava sa IV regionalnog foruma za tranzicionu pravdu
12:15 – 12:45	Pauza
12:45 – 13:15	Iskustva drugih: Komisije za utvrđivanje činjenica o zločinima iz prošlosti: važnost i mehanizmi za utvrđivanje činjenica o prošlosti
Bekim Blakaj, FHP Kosovo
13:15 – 13:45	Predstavljanje inicijative za osnivanje REKOM • Istorijat inicijative• Zašto REKOM

Ivan Novosel, Legalis, Hrvatska

13:45 – 14:30 **Zašto REKOM?**

Pitanja i odgovori

14:30 – 15:00 Zaključci

Učesnici

1. Liridon Jetishi, Filozofski fakultet, Odeljenje za politike nauke i Pravni fakultet
2. Kristijan Hasanaj, Filozofski fakultet, Odeljenje za politike nauke
3. Visar Haxhifazliju, Resurs centar za mlade
4. Florim Atashi, Pravni fakultet
5. Gëzim Brestovci, Filozofski fakultet, Odeljenje za politike nauke
6. Arta Selimi, Filozofski fakultet, Odeljenje za politike nauke
7. Bledar Bunjaku, Filozofski fakultet, Odeljenje za politike nauke
8. Uran Mujku, Filozofski fakultet, Odeljenje za politike nauke
9. Lavdim Rizani, Filozofski fakultet, Odeljenje za politike nauke
10. Liridona Ibrahim, Filozofski fakultet, Odeljenje za politike nauke
11. Florentina Hajdari, Filozofski fakultet, Odeljenje za politike nauke
12. Vullnet Sadikaj, Filozofski fakultet, Odeljenje za politike nauke
13. Shkelzen Gërxhaliju, Filozofski fakultet, Odeljenje za politike nauke
14. Refki Ramaj, Ekonomski fakultet
15. Linda Krasniqi, Filozofski fakultet, Odeljenje za sociologiju
16. Abetare Mulolli, Filozofski fakultet, Odeljenje za sociologiju
17. Shqipe Avdiju, Filozofski fakultet, Odeljenje za sociologiju
18. Arbresha Jashari, Filozofski fakultet, Odeljenje za sociologiju
19. Dafina Sanaja, Filozofski fakultet, Odeljenje za sociologiju
20. Lendita Behrami, Filozofski fakultet, Odeljenje za sociologiju
21. Ylber Maxhuni, NVO *Youth Step*, Vučitrn/Vushtrri
22. Krenare Imeraj, Filozofski fakultet, Odeljenje za politike nauke
23. Liridona Neziraj, Filozofski fakultet, Odeljenje za pedagošku sociologiju
24. Agnesa Jahmurataj, Filozofski fakultet, Odeljenje za pedagošku sociologiju
25. Shukrije Ahmeti, Filozofski fakultet, Odeljenje za pedagošku sociologiju
26. Aferdita Hyseni, Filozofski fakultet, Odeljenje za pedagošku sociologiju
27. Sami Morina, Pravni fakultet
28. Venera Sylejmani, Filozofski fakultet, Odeljenje za politike nauke
29. Blerina Osmani, Filozofski fakultet, Odeljenje za sociologiju
30. Herolinda Ademi, Filozofski fakultet, Odeljenje za politike nauke
31. Lirie Avdiu, Filozofski fakultet, Odeljenje za politike nauke
32. Edmir Sejdiu, Filozofski fakultet, Odeljenje za politike nauke
33. Bukurije Rrustemi, Filozofski fakultet, Odeljenje za sociologiju
34. Resmije Bllaca, Pravni fakultet
35. Naser Lajqi, NVO *Syri i vizionit*, Peć/Pejë
36. Fisnik Gashi, Filozofski fakultet, Odeljenje za politike nauke

37. Gentiana Dushi, Filozofski fakultet, Odeljenje za politike nauke
38. Albulena Hasani, Filozofski fakultet, Odeljenje za politike nauke
39. Besart Metaj, Pravni fakultet
40. Nazim Maxhuni, Filozofski fakultet, Odeljenje za politike nauke

Organizatori i uvodničari

41. Ivan Novosel, *Legalis*, Hrvatska
42. Shukrije Gashi, Partners Kosova-Center for Conflict Managment
43. Kushtrim Koliqi, Integra
44. Bekim Blakaj, Fond za humanitarno pravo Kosovo
45. Besarta Vasija, Fond za humanitarno pravo Kosovo

Posmatrači

46. Abdullah Ferizi, Forum ZFD
47. Avni Melenica, Udruženje *21 Maj*, Vučitrn/Vushtrri
48. Martin Kraft, Forum ZFD

Otvaranje skupa

Kushtrim Koliqi: Ove konsultacije su deo jednog velikog projekta, jednog regionalnog projekta. U svakom delu bivše Jugoslavije, u područjima gde je bilo sukoba, gde je bilo rata održaće se konsultacije. Na Kosovu će se održati deset konsultacija, pet nacionalnih, pet lokalnih i jedna regionalna, što će reći da će se pozvati ljudi iz celog regiona, i otvorit će se niz konsultacija koje će održati na Kosovu. Glavna svrha ovih sastanaka, razgovora koji će se odvijati tokom tih konsultacija odnose se na inicijativu civilnog društva celog regiona za osnivanje Regionalne komisije za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima u bivšoj Jugoslaviji, u isto vreme i o ozbiljnim kršenjima ljudskih prava koja su se desila tokom ovih ratova. Pa ovo je ujedno i razlog zašto smo se danas ovde okupili. Da ne bih ja više govorio, ovde imamo ljude koji su više kompetentni u vezi sa ovom inicijativom. Imamo ljude koji su radili od početka u ovoj inicijativi. Zapravo ima godina od kada se govori o ovoj inicijativi, ima godina kako se raspravlja o ovoj inicijativi i sada je došlo vreme kada treba da se organizujemo da ovdje sakupimo što više komentara, sugestija, od raznovrsnih ciljnih grupa ne samo od mladih. Održat će se konsultacije sa većinom ciljnih grupa koje se smatraju značajnim da bismo dobili i njihovo mišljenje u vezi sa osnivanjem ove Regionalne komisije. Bilo bi mnogo bolje, bilo bi pametno da se prvo svi prisutni predstavimo, pa ću započeti od sebe. Ja sam Kushtrim Koliqi dolazim iz organizacije *Integra*, ujedno sam i organizator ovih Konsultacija sa mladima, sa studentima. Nastavite sa moje strane.

Bekim Blakaj: Dobar dan svima ja sam Bekim Blakaj, šef sam kancelarije Fonda za humanitarno pravo na Kosovu.

Ivan Novosel: Dobar dan svima ja sam Ivan Novosel. Član sam organizacije *Legalis* koja djeluje unutar Radne grupe za mlade u vezi ove Koalicije za REKOM u Hrvatskoj.

Kushtrim Koliqi: Obaveštavam vas da imamo i gosta iz Hrvatske, za sve one koji ne znaju srpski jezik, a i ja sam jedan od njih, tu vam je oprema za simultano prevođenje, tako da među panelistima imamo i Ivana pa da ne bismo imali problema prilikom komunikacije.

Besarta Vasija: Fond za humanitarno pravo, koordinatorka za Kosovo za Koaliciju za osnivanje REKOM.

Liridon Jetishi: Liridon Jetishi, student političkih nauka i Pravnog fakulteta.

Kristijan Hasanaj: Kristijan Hasanaj, student političkih nauka.

Visar Haxhifazliju: Dolazim iz Resurs centra za mlade, takođe student.

Florim Atashi: Florim Atashi, student Pravnog fakulteta.

Gezim Brestovci: Gezim Brestovci, političke nauke.

Arta Selimi: Arta Selimi, student političkih nauka, druga godina.

Bledar Bunjaku: Bledar Bunjaku, političke nauke.

Uran Mujku: Uran Mujku, političke nauke.

Lavdim Rizani: Lavdim Rizani, student političkih nauka.

Liridona Ibrahim: Liridona Ibrahim, studentkinja političkih nauka, prva godina.

Florentina Hajdari: Florentina Hajdari, studentkinja političkih nauka, prva godina.

Vulnet Sadikaj: Vulnet Sadikaj, student političkih nauka.

Shkelzen Gerxhaliju: Shkelzen Gerxhaliju, odeljenje političkih nauka.

Refki Ramaj: Refki Ramaj, student Ekonomskog fakulteta.

Linda Krasniqi: Linda Krasniqi, studentkinja sociologije.

Abetare Mulolli: Abetare Mulolli, studentkinja Filološkog fakulteta, Odsek sociologija.

Shqipe Avdiju: Shqipe Avdiju, studentkinja sociologije.

Arbresha Jashari: Arbresha Jashari, studentkinja sociologije.

Dafina Sanaja: Dafina Sanaja, studentkinja sociologije.

Lendita Behrami: Lendita Behrami, studentkinja sociologije.

Zlber Maxhuni: Zlber Maxhuni, predstavnik nevladine organizacije *Youth Step* iz Vučitrna/Vushtrri.

Avni Melenica: Avni Melenica, član podice nestalih *21 Maj*, Vučitrn/Vushtrri.

Martin Kraft: Martin Kraft, ZDF, nemačka nevladina organizacija.

Krenare Imeraj: Krenare Imeraj, sa Fakulteta političkih nauka.

Liridona Neziraj: Liridona Neziraj, pedagoška sociologija.

Agnesa Jahmurataj: Agnesa Jahmurataj, apsolvent na pedagoškoj sociologiji.

Shukrije Ahmeti: Shukrije Ahmeti, pedagoška sociologija.

Aferdita Hyseni: Aferdita Hyseni, pedagoška sociologija.

Sami Morina: Sami Morina, Pravni fakultet.

Venera Szlejmanaj: Venera Szlejmanaj, studentkinja političkih nauka.

Bleona Osmani: Bleona Osmani, studiram sociologiju.

Herolinda Ademi: Herolinda Ademi, studentkinja političkih nauka.

Lirie Avdiu: Lirie Avdiu, studentkinja političkih nauka.

Edmir Sejdiu: Edmir Sejdiu, student političkih nauka.

Bukurije Rrustemi: Bukurije Rrustemi, studiram sociologiju.

Resmije Bllaca: Resmije Bllaca, Pravni fakultet.

Naser Lajqi: Naser Lajqi, nevladina organizacija *Syri i vizionit*, Peć/Pejë.

Fisnik Gashi: Fisnik Gashi, političke nauke.

Gentiana Dushi: Gentiana Dushi, političke nauke.

Albulena Hasani: Albulena Hasani, političke nauke.

Abdullah Ferizi: Abdullah Ferizi, Forum ZFD.

Shukrije Gashi: Shukrije Gashi, Partners Kosova, Centar za upravljanje konfliktima i član Koalicije za REKOM.

Kushtrim Koliqi: Hvala. Još jednom vam se iskreno zahvaljujem za veliku zainteresovanost. Možda je i sama tema o kojoj ćemo govoriti jako osjetljiva i interesantna. Želimo u isto vreme kao jednu formu, želimo da nađemo jedno rešenje za sve zločine koji si se desili u našoj regiji. Želimo da damo, želimo da institucionalizujemo ovaj problem koji se desio i da saznamo po svaku cijenu koje su to osobe koje su odgovorne za ove događaje i po mogućnosti i da ih teretimo. Nije bila slučajnost što je većina vas sa političkog, pravnog, sociološkog fakulteta jer je Integra želela da okupi sve vas koji ste upravo sa tog profesionalnog smjera jer je vaš profesionalni pravac upravo u vezi sa Regionalnom komisijom koju planiramo sa osnujemo. Ne iz razloga što su ostali studenti manje važni, nego smatramo da ćete vi biti ti koji ćete imati dosta udela u osnivanju ove komisije i upoznati se sa ovom temom o kojoj ćemo danas raspravljati. Mislím da ćete vi biti ključni faktori u ovom procesu na Kosovu. Znam da za većinu ljudi, ne samo vas, nego za veći broj ljudi pa i za mene je ovo donedavno bila apstraktna tema, suočavanje sa prošlošću. Bila je apstraktna tema da se osnuje Regionalna komisija. Mada se o ovome ne raspravlja po prvi put na Kosovu. Bio je veliki broj država, mesta koje su imale razne neredne, razne ratove, po raznim zločinima i oni su se suočili sa prošlošću započinjući sa prvim svjetskim ratom, gde taj proces još i dalje traje. Većina mesta koja su prošla ovu veliku tragediju, za njih je bilo jako bitno suočavanje sa prošlošću u bilo kojoj formi. Sada su ozbiljne organizacije sa Balkana uvidele da je ovo suočavanje sa prošlošću od jako bitnog značaja pa i samog direktnog kontakta sa žrtvama, i podizanja svesti naroda i uvideli su da je jako važno da se osnuje jedna institucija koja će biti čvrstog stajališta bez obzira na krajni ishod ove instucije, ili proizvedenih rezultata. Nakon mnogo istraživanja, nakon ponovljenih pregledavanja činjenica, nakon toga... treba da bude institucionalizovana, da ima svoj pečat. Da ja više ne bih dužio ima ovde ljudi koji su više

kompetentni. Zahvaljujem vam se što ste došli, što ste našli vremena da dođete, faktički ovo će biti ljudi koji će neprestano biti prisutni na svih 11 konsultacija koje će se održati na Kosovu. Oni će biti ti koji će neprestano govoriti. I kao što vidite u dnevnom redu otvaranje je bilo dio moga posla sada ćemo nastaviti sa gospođicom Shukrije Gashi iz Partners Kosova koja će nam govoriti o potrebama žrtava i društva na Kosovu. Uvek u vezi sa idejom, u vezi sa osnivanjem Koalicije za Regionalnu komisiju. Pošto će gospođica Shukrije Gashi nama predstaviti jednu prezentaciju, govorit će u vezi ove teme, a nakon toga imamo rezervisano vreme za diskusiju. Da razjasnimo, nećemo samo mi govoriti, ideja ovih konsultacija je da vi govorite, mi ćemo vam dati informacije šta želimo mi da uradimo, šta je ideja, šta se planira uraditi, mada se još uvek ne zna da li će se formirati ili ne, ali cilj ovoga je da se vi izjasnite. Ako mislite da mi nismo u pravu, ako mislite da smo u pravu, sve vaše sugestije, kometare, zaključke, biće snimljene, biće kako video snimak tako i audio snimak. Sa svakih konsultacija izvući ćemo zaključke, pa i sa ovih današnjih. Tako da sve što vi kažete je za nas jako bitno, za nas će manje-više biti kao neki putokaz u vezi sa ovom komisijom jer ni mi sami tačno ne znamo kakav će mandat imati ova komisija. Znamo to da je jako bitno za dalje u budućnosti da se formira ova komisija da i dalje obavlja svoje zadatke samostalno, nezavisno pogotovo od politike. Dajem reč gospođici Shukrije Gashi.

Potrebe žrtava i društva na Kosovu

Shukrije Gashi, Partners Kosova

Shukrije Gashi: Dobar dan svima, dobro nam došli. Imam posebnu čast da vas vidim sve ovde prisutne okupljene oko inicijative koja ima veliku važnost za Kosovo, kao i za celi region. Ja sam jako sigurna da mladi, studenti su ti koji mogu najviše da urade za ovakvu jednu inicijativu koja će biti i moralna i građanska i čovečanska dužnost kada se zna da je i Kosovo deo regiona koji je još uvek u fazi formiranja države, i ima za obavezu da ispuni mnogo standarda koji su jedan težak bremen na temeljima države koja je u izgradnji. I naravno sve dok ne ispune sve ove standarde neće moći ući u Evropsku zajednicu što je i cilj svih građana Kosova, civilnog društva, i vlade. Naravno, takve procesi kroz koje prolazi i Kosovo, prošle su i mnoge zemlje širom sveta, kroz veliku bol i suočavanjem sa velikim problemima. Srećom, sve ovo naše suočavanje u vezi sa obelodanjivanjem sudbine ili poteškoćama, na svu sreću imamo međunarodnu zajednicu koja je uz nas, I zasigurno ćemo lako proći procese, ali mi smo ti koji treba da učine prve korake, a možda i više nego što se traži od nas da bismo realizovali rokove koji su predviđeni za ispunjavanje određenih standarda. U početku, kada sam čula o ovoj inicijativi, znači o regionalnoj inicijativi za formiranje komisije koja će utvrditi i pronaći činjenice, ja sam stvarno bila fascinirana i naravno da civilno društvo svuda u pa i na Kosovu i u regionu, preduzmu takve korake koji na prvi pogled izgledaju nejasni, što je normalno i prirodno da postoji bojaznost od takve inicijative kada još uvek društva koja su bila u bivšoj Jugoslaviji na teretu nose sedamnaest hiljada žrtava, slučajeva za koje se još uvek nije ništa uradilo ono što bi trebalo, nije postavljena pravda na mesto. Za jednu takvu ustanovu koja će obavljati takve zadatke, koja će dovesti pravdu na svoje mesto je vrlo važna uzimajući u obzir zasebnosti od slučaju do slučaju, od države do države, u delovima bivše Jugoslavije da je pristup više nego čovječan. Žrtva ima samo jedno ime i ona se zove žrtva, nema drugog imena. Za institucije koje su visoke svesti treba imati strpljenja, iz razloga jer to je dug i bolan proces. I naravno da su u tom procesu pretrpile žrtve i glavna reč pripada njima, oni trebaju da se saslušaju a mi treba da ih slušamo. Trebalo bi pokušati istražiti šta treba mi da uradimo, ali u ovom slučaju govorim o Kosovu. Na Kosovu treba dovesti pravdu na svoje mesto i

nadam se da ćete nam pomoći u prvom redu vi studenti, omladinske organizacije i organizacije koje se zalažu za ljudska prava, kako kažemo sudstvo Kosova, tužioci, civilno društvo i vlade, uspećemo zajedno da napravimo sigurne korake u postavljanju stabilnog temelja. Mi bi trebali ubrzati takve korake, jer smo mi upravo ti koji će ove promene pogurati napred. Tu je civilno društvo, tu su studenti, organizacije koje smo spomenuli koje trebaju nezavisno od Foruma odigrati svoju ulogu, da učine mnogo da bi vlada poduzela konkretne korake za pokretanje formiranja komisije i postavljanje pravde na svoje mesto. Vrlo sam sigurna da svi vi pratite vesti pažljivo i neprekidno ste u toku sa svim što se dešava na Kosovu. Pre dva dana, možda i više, uzet ću za primer, Odbor za ratne veterane je započeo štrajk. To je samo jedan znak da mi na Kosovu još uvek nismo počeli da obavljamo naše dužnosti niti kao građani, ni kao društvo, a nažalost ni kao država. Na svu sreću jedno brzo reagovanje premijera došlo je u pravo vreme a ovo govori da i pored toga civilno društvo Kosova kao društvo, i vlada pokušali su da uhvate korak sa vremenom i to je dobro. Naravno, da u takvim procesima treba pokušati zadobiti pažnju barem prema žrtvama rata, udruženjima žrtava, nestalima, ostalim udruženjima, grupa koje su najviše oštećene, ali da bismo se odužili takvim grupama civilno društvo ima moralnu obavezu, u ovom slučaju vi mladi jer budućnost pripada vama, da učinite sve da buduće generacije koje dolaze iza vas, vaša deca ne ostanu sa teretom da svog suseda vide kao neprijatelja, ovo mora da se ukloni jednom zauvek sa područja bivše Jugo slavije. Reč *neprijatelj* treba ostaviti pravdi, da se osude počinioци osumnjičeni za zločine u bivšoj Jugoslaviji, a ne da ostane društvu, u našoj ljudskoj svesti koja će nam biti teret ka putu prema integraciji u evropsku zajednicu koji je jedan od mnogih standarda koji su predviđeni za Kosovo da bi moglo ući u evropsku zajednicu. Koje su komponente od bitne važnosti da bi se ovo ostvarilo? Suočavanje sa prošlošću u prvom redu. Šta znači suočavanje sa prošlošću? Mi znamo da je u okviru ove komponente uključeno mnogo šta i emocije koje čine da mi na prvom mestu kao ljudska bića učinimo mnogo napora da budemo nepristrasni, pokušamo da budemo objektivni, realni, u isto vreme da pokušamo da saosećamo sa žrtvama a ne da pravimo razlike da li je žrtva Albanac, Srbin, Hrvat, Bosanac i drugi. Zato moramo da uložimo napore da u njima vidimo ljudska bića koja su jednake važnosti kao članovi naše nacionalnosti. I pored ovoga što sam rekla bilo bi od važnosti, bilo bi dobro kada bi građani drugih nacionalnosti koji su bili direktni učesnici u poduzetim zločinima da pomognu ili da pomognu procesu da bi se zločinci izveli pred pravdu. Samo sa takvim poduzetim koracima mi možemo pokazati da zaista cenimo ljudska prava, cenimo demokratski razvoj, evropski demokratski razvoj i šire, kao i to da smo povoljni da budemo deo međunarodne zajednice. Da bi se ovo realizovalo, pored ostalog postoje drugi standardi koji se direktno suočavaju sa tranzicionom pravdom. Dio suočavanja sa prošlošću su žrtve koje opterećuju našu savest, treba im stvoriti prostor ne samo da se čuje njihov glas; stvaranje drugih mogućnosti, što će reći počinioци krivičnih dela koji su prouzrokovali vašu bol, a zatim izgradnja spomenika, knjiga sećanja, i druge akcije koje bi barem na trenutak vratile ubijene i nestale, barem da žrtve oseće moralno olakšanje da je društvo poduzelo nešto što će pravdu postaviti na svoje mesto. Pravda će biti zadovoljena kada se formira komisija koja će funkcionisati onako kako treba i građani koji su pretrpeli najviše treba da oseće olakšanje jer su barem kriminalci osuđeni. Vraćanje dostojanstva žrtava je komponenta koja je vrlo važna, to je jedan zaseban slučaj. Jučer u večernjim vestima sam videla jednu reportažu iz Mitrovice/Mitrović u naselju Kovači o tome šta se desilo u prošlosti i građani koji su to pretrpeli izjavili su da na godišnjicu ubistva njihovih članova porodice nije niko došao da se sretne sa njima. Znači ni nakon 10 godina niko nije našao za shodno da prikupi malo hrabrosti i interesa i ode da poseti te ljude. Ovo je povreda dostojanstva koja je takođe deo ove inicijative i to jednostavno obaveza naše savesti koju mi ne poštujemo. U stvari bi takve porodice trebalo budu u stalnoj pažnji civilnog društva, ali i vlade države Kosova. Barem to da su u našem okruženju i da su deo naše pažnje, i da sa njima suosećamo. Zato mi je danas zaista drago što vas

vidim ovdje, što ste našli vremena i volje za slušanje. Ne bih rekla da nam se pridružite jer nisam sigurna koliko ste spremni da nam se pridružite ali su nade ipak velike da ćete nam se pridružiti. Veoma je važno ko poduzima ovakve inicijative ali u prvom redu treba uvek da bude pravda koja treba da se zadovolji. Stoga se nadam da ste vi ti koji će svesno, sa naporima i željom podržati poduzete korake koji će pomoći žrtvama i onima koji su stradali da budućnost Kosova i regiona bude dobro izbalansirana da nestanu sva oklevanja oko razgovora sa građanima u celoj regiji, da nema više zatvorenih vrata, blokiranih ulica, da mi slobodno zajednički razgovaramo jedni sa drugima i oplakujemo nedaće, da poštujemo čast žrtava svake nacije i svih manjina u cilju da nas svet vidi drugačije. U ovom slučaju ću uzeti za primer, čini mi se da je to premijer Francuske ako ne grešim, citiram "Sada moramo zatvoriti krug pristupanja novih država u Evropsku Uniju". Zašto li se ovo desilo? I odmah sam pomislila na Kosovo i druge zemlje bivše Jugoslavije i zasigurno da smo se drugačije ponašali i da smo preduzeli neophodne i brze korake da smo eliminisali ove prepreke. Ili bolje rečeno da smo ispunili standarde ne bi se zatvorila vrata. Da mi kao Kosovo propustimo jedno 10-15 godina i budemo izvan Evropske Unije, tamo gde nam je bila i namena. Dakle još jednom naglašavam da bismo na prvom mestu trebali učiniti sve da se podrži ova inicijativa, da se učine konkretni koraci, da se primeni pritisak, u pozitivnom smislu te reči, pozitivna energija, pozitivan učinak u tom pogledu da vlada učini mnogo više zajedno sa nama da se zadovolji pravda, reparacije izazvane štete u prvom redu žrtava, suošćamo sa njima u ostvarivanju njihovih prava, uključujući udruženja ratnih veterana za koje se nadam da će uskoro nešto uraditi i bilo je pozitivnih signala kada sam videla da druga udruženja ne optužuju te ljude kao to obično čine. Da se govori, da se širi jer zla se šire vrlo brzo, dok mi treba da budemo ti koji će stalno biti suprotnost tome zlu da negativne poruke, negativna nastojanja da postanu jezik pozitivne poruke i da nastojimo da ubrzamo taj proces, da ga izbalansiramo sa našim pristupom sa našim shvatanjem pored onih koji su najviše propatili u ovom ratu. Druga komponenta je javno prihvatanje, šta podrazumevamo pod ovom komponentom? Žrtve, neprestano ću se vraćati na žrtve, oni su ti kojima je potrebno kao građanima civilnog društva, sudstvo, tužioci svi važni relevantni faktori društva treba da budu zaokupljeni našom pažnjom. Mi treba da se fokusiramo na njih da prihvatimo njihovo stanje, javno prihvatanje njihovih tužnih ispovjesti i da im damo prostora da se oni ne bi osećali više kao žrtva. Osećajući sebe kao žrtvu oni neće biti u stanju da se integrišu, da se repariraju, da im se vrati dostojanstvo. Dostojanstvo žrtava će biti vraćeno samo ako kosovsko društvo poduzme konkretne korake. Na prvom mestu, prvi konkretan korak je javno slušanje njihovog glasa, stvaranje prostora za njih, stvaranje komisije, prikupljanje činjenica... Naravno mi koji smo preduzeli da podržimo ovu inicijativu nećemo biti oni koji će suditi, jednostavno prikupit ćemo dokaze kako bi pomogli tužiocima u svim zemljama, ili sa prikupljanjem više informacija, više istražnih i dokazanih informacija, da se sasluša svedok, saslušanje zločinca krivičnih dela u procesu... Ja sam sigurna da je ovaj proces jako težak ali uz našu pomoć svih nas koji smo ovde preduzimajući korake u tom pravcu i uradimo naš posao, ali, uvek imajući na umu da je to jako potrebno. Niko ni u jednom trenutku neće ovo uraditi umesto nas. Mi smo ti koji treba da poduzmu ovaj korak a zatim će civilizovani svet, sud za ratne zločine, međunarodni sud u Hagu, Organizacija Ujedinjenih nacija i ostalih i ovom slučaju, imamo na Kosovu EULEKS, cjelokupna misija, između ostalih, da u oblasti pravde osnuju jednu instituciju za istraživanje, prikupljanje, pronalazak činjenica, i dovođenje zločinaca pred lice pravde. Svako odugovlačenje će biti jedno zatvaranje prozora Kosova uporedo demokratskom društvu, kao što se odugovlačila i nezavisnost Kosova koja je još uvek taoc jer još uvek nije sve u potpunosti zaokruženo. Do sada nas je priznalo oko 58 država što i nije tako malo za ovo kratko vreme ali i pored toga je ostalo još mnogo da se uradi. A ako je nekome na čitavoj zemaljskoj kugli potrebno 24 sata za rad onda su nama potrebna 72 sata kako bismo da li prostora za sve dileme koje postoje kod međunarodne zajednice kako bi se otvorila

sva vrata i prozori Kosova, treba da mi radimo mnogo više. I sve ovo može da se uradi otvorenih očiju, sa otvorenim umom, jakom voljom, kako bi smo videli Kosovo među svim državama koje su u sklopu organizacija Ujedinjenih Nacija i drugim međunarodnim forumima koje imaju posebnog značaja. Da bih potvrdila ovo o čemu govorim spomenut ću da srećom proteklih godina, od 2006 godine tri organizacije za ljudska prava, Fond za humanitarno pravo sa kancelarijom u Beogradu, kao i njena kancelarija u Prištini/Prishtinë, Istraživačko-dokumentacioni centar, i treća organizacija Documenta, one su nakon niza foruma, sastanaka i napora, odlučile napraviti novi korak u njihovoj kreativnosti na polju uspostavljanja pravde i da to otkriju pred drugima i da pozovu i druge organizacije koje će se pridružiti regionalnoj inicijativi za osnivanje Regionalne komisije za utvrđivanje i pronalaženje činjenica. I bilo je dobro na svim susretima koje su imale po mestima kao što je Sarajevo, Crna Gora, Hrvatska, i na Kosovu. Iako je u nekim mestima bilo nesuglasnosti, ali su one pronašle i veliku podršku naravno na svim ovim događajima, koji su se odvijali jako brzo iz razloga jer za formiranje ovakve jedne komisije je potrebno dosta vremena. Za ovo jako kratko vreme je dosta postignuto. Postoji više od 150 osoba i više od 100 različitih organizacija, koji su dali snažnu podršku za osnivanje ove komisije a među njima je i Partners Kosova. Ja sam bila nekoliko puta na sastancima i forumima koji su se održavali, pa čak i na treninzima. I sa punom odgovornošću tvrdim da nisam preduhitrila kada sam im se pridružila. Normalno, uvek imajući u vidu činjenicu da je ovaj proces u izradi i da još uvek nije pronađena odgovarajuća formula. Ove komisije iz slučaja u slučaj imaju različita nazive. Naravno sve ovo je stvoreno na zasebnoj bazi od slučaja do slučaja, od konflikta do konflikta. Dok je u slučaju država bivše Jugoslavije, uključujući Kosovo, koje je formirano kao novonastala država ideja bila da se formira regionalna komisija jednostavno jer su počinioci krivičnog zločina slični, iz istog mesta i da bi postigli da se pravda uzjednačeno zadovolji, smislili su ideju o njenom regionalnom osnivanju. U suprotnom, da se oformila pojedinačno i na posebne načine onda bi bilo zaista teško da zločince istog krivičnog dela dovedemo pred lice pravde iz razloga jer su nam potrebne razmene informacija, razmena činjenica. Ovde se zaustavljam, jer sam možda suviše odužila ali moj cilj je bio da vama bude malo jasnije zato je jako dobro što ste danas došli. U stvari ovo zapravo treba da posluži kao naš zajednički razgovor, jer niko od nas nema nikavo vlasništvo nad ovom idejom. Jedini vlasnici u ovom slučaju su žrtve i grupe koje su najteže pretrpele ovaj rat. Njihova reč je zaslužna dok je naša reč, reč svih vas pomoć, olakšanje ovom procesu u stvaranju i sprovođenju te inicijative. Pozvani ste ovde da diskutujete i da date svoje preporuke u vezi sa ovom inicijativom. Hvala vam.

Kushtrim Koliqi: Hvala vam najlepša gospođice Shukrije Gashi. Shukrije se više fokusirala na žrtve. Žrtve su zapravo najvažnije u ovom procesu, žrtve su te koje osim što moraju da iskuse, da osećaju da se oslobode jednog teškog bremena, od jednog uništenog života, one trebaju da se tretiraju na adekvatan način. I ovaj proces, ova inicijativa, ova ideja manje-više će smestiti stvari na svoje mesto. **Mnogo takozvanih sitnih riba tj. zločinci su još uvek na slobodi. Mnogi počinioci zločina većih ili manjih, ubistava, nasilja, i drugih vrsta zločina još uvek su na slobodi i oni vode normalan život na slobodi. Oni se moraju identifikovati na bilo koji mogući način, i treba da se pronađu činjenice protiv njih. Žrtve su te koje su glavne činjenice protiv njih, što je manje ili više i glavna ideja ove komisije. Treba da se zna šta treba da se uradi, da se znaju imena, dokazi, da se znaju događaji, da se znaju razne istorije koje su se preživjele.** U momentu kada sve ovo saznamo i kada imamo mogućnost da negde to pročitamo mislim da će nam biti lakše da krenemo napred. Moje dete, ja sam još uvek mlad, možda nakon pet godina dobijem dete, želim da ima knjigu gde može da pročita sve činjenice. Jedna istorijska knjiga koja će biti efekat politike koja seje mržnju. Činjenice, činjenice pišu istoriju. Želim da moje dete zna koliko je ljudi ubijeno na Kosovu. Želim da moje dete sazna imena onih koji su izvršili zločin i ova komisija manje-više i ima tu svrhu. Da se zna šta je i ko je šta uradio u ovom

našem poslednjem ratu. Govorim o Kosovu jer sam sa Kosova i normalno da sam emocionalno vezan za njega. Što je od velike važnosti, ova komisija će obuhvatiti veliki broj činjenica, a negdje će i čitavo stanovništvo obuhvatiti. Svako od nas ovdje, pa i ja, možda smo žrtve, indirektno žrtve, svako od nas u užem krugu porodice ima nekoga ili u široj porodici koji su preživeli nasilje, preživeli su, možda i ja... Sa majčine strane u Peći/Pejë imamo ubijenih iz porodice. Što stoji da svako od nas ima neku žrtvu, pa sa druge strane mi smo obavezni da radimo za njih. Zar nije... Ima jedna patetična reč suživot, nikad ne mogu da se izvrše upoređivanja. Bez obzira kada bismo barem na trenutak, barem pet minuta na dan pomislili na njih njima bi to bilo dovoljno. Oni pate za jednom snažnom podrškom. Negde, negdje... Kosovo je malo, rat se desio na čitavoj teritoriji Kosova. Tako da negde svi smo dotaknuti ratom. I svi imamo zajednički interes za formiranje jedne regionalne komisije. Radni model, u čijem sastavu su obuhvaćeni profesionalci, tužioci, sudije i drugi koji rade taj posao, ali dio našeg posla je da vršimo pritisak na njih, pozitivan pritisak koji bi na kraju doneo uspešno rešenje da se ovo ostvari. Da se formira jedna komisija koja će izaći sa izveštajem od pesto stranica, hiljadu stranica, u stvari sa pričom i da ovo da pozitivan efekat. Ovo je dio gde mi moramo početi sa našim raspravama. Vaša mišljenja su jako značajna za nas, vaša mišljenja nisu značajna samo za nas nego i za postojanje ove komisije u budućnosti tako da ću ja smoći hrabrost i započeti diskusiju sa vama. Imamo naše tehničare koji će donositi mikrofone do vas i zahvaljujemo im se puno jer će možda morati da kruže. Nadam se jednoj konstruktivnoj raspravi i da to bude diskusija. Sve što vam bude nejasno pa i ako imate kritike koje su upućene ovoj inicijativi i ako vam se sviđa recite slobodno. Hajde da krenemo sa razgovorom. Odakle želite da krenemo?

Lavdim Rizani: Hvala vam što ste mi dali reč i osećam se privilegovanim što se danas nalazim u vašem društvu, u vezi sa jednom vrlo važnom temom o kojoj ćemo raspravljati danas, o zločinima koji su se desili u bivšoj Jugoslaviji. Mi imamo saznanja o tome ali nam trebaju činjenice, kao što znate jer o tome upravo raspravljamo. Znači Jugoslavija je bila sastavljena od nekoliko republika, kao što znamo, u kojima su živeli različiti narodi bivše Jugoslavije. Raspada bivše Jugoslavije dogodio se negde 1991. godine sa početkom rata u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Međutim rat se kasnije proširio i na Kosovo što znači da imamo mnogo zajedničkih barbarskih stvari, ali zločin možete primetiti i na samom početku kada je u bivšoj Jugoslaviji postojao ustav, jedan pisani spis u kome piše da svi narodi u okviru bivše Jugoslavije imaju pravo na samoopredeljenje. Međutim još tu se vidi zločin, kada se Albancima negira samoopredeljenje, oni tada nisu imali to pravo na osnovu tog pisanog spisa. I nakon toga imamo, možete to videti, da svaki put imamo zločinačke radnje na Kosovu sve do momenta kada je došlo do velikog sukoba, gde veliki broj ljudi više nije mogao da se pomiri sa zločinima i stvarima koje su se događale, što znači da su izašli javno pred narod i proglasili svoju vojsku. Znači 1998. godine započelo se barbarskim sredstvima na Kosovu. **Imamo mnogo izvršenih zločina na Kosovu, razne masakre ali je za ove masakre potrebno imati i činjenice, potrebno je pronaći izvršioce zločina koji su to uradili, ali ne svaki put balansirajući počiniocima sa onima koji su pretrpeli zločine. Oni ne mogu da se izjednačavaju na isti način sa njima.** To je pitanje koje ćemo mi danas ovdje predstaviti i o kojem ćemo raspravljati, znači o ovim temama do sada.

Kushtrim Koliqi: Hvala najlepša. Još jedan drugi aspekt koji će ova komisija pojasniti, kristalizovati je momenat koji je koleginica spomenula. Znači kada ti čuješ nekog Srbina, a taj Srbin neće nikada prihvatiti, što znači da će biti izjednačavanja žrtava, pokušat će na sve moguće načine da izjednače zločine koje su Srbi izvršili nad Albancima i Albanci nad Srbima. Ova komisija će vaditi činjenice, daće šifre, brojeve, ovo je dobra strana ove komisije. Papir će da govori. Mi sad možemo... Zna se manje više šta se desilo, i u kojoj meri. Kada govorimo sa činjenicama i kada jedna regionalna

komisija bude imala u sastavu i zemlju počinoca kriminalnih radnji onda će sve ovo imati neki ozbiljniji pristup. Druga mišljenja molim.

Naser Lajqi: Za početak vas pozdravljam, zaista je velika čast učestvovati na ovakvim konferencijama, na jednim konsultacijama koje su u vezi sa žrtvama rata. Ja se neću zaustavljati na onome što se desilo jer mi svi jako dobro znamo šta se desilo nego bih ja imao nekoliko preporuka za ovu komisiju koja pokušava da se formira. Jedna od preporuka je... Imamo mnogo činjenica dobijenih od žrtava rata ali šta se desilo sa tim činjenicama i koliko je urađeno na tome od strane UNMIK sudija koji su do sada saradivali sa našim sudijama? Ono što mi treba da zahtevamo kao komisija je da sudstvo, sada EULEX, od organa EULEX-a da se formira jedno sudstvo koje će da se bavi ovim činjenicama. I mi kao civilno društvo da te činjenice uzmemo, činjenice koje su uzete od žrtava rata sastavimo i da ih razmotrimo da li su sve obuhvaćene. Jedna druga preporuka je da je mnogo porodica i žrtava proizašlo iz rata i oni ne dobijaju nikakvu informaciju. Pojedinci odlaze kod njih da bi dobili informacije, jako je olakšavajuće za njih kada neko ode i one imaju mogućnost da iskažu šta osećaju, da objasne šta im se desilo. Ali šta se dešava posle sa tim informacijama koje je dao nekom pojedincu, sudiji ili nekoj stranoj organizaciji koja se bavi istraživanjima? Mi imamo veliki broj pojedinaca koji su počinili ratne zločine, oni se danas kreću slobodno po raznim mestima Srbije i niko ih nije uhapsio. Mi imamo jedan svež slučaj pre dve godine kada je jedna osoba u Peći/Pejë uhapšena jer je izvršila ratni zločin i koja je u pratnji UNMIK-a došla da poseti svoj posed koji je pored suseda gde je ova ista osoba izvršila ubistvo, masakar nad njima i on je uhapšen, i pored njegovog negodovanja, tek nakon nekoliko sati kada je stvar preuzeo gradonačelnik i predsednik Okružnog suda u Peći/Pejë. Tek nakon pet ili šest sati on biva uhapšen. I šta se desilo nakon toga, nemamo nikakve informacije, da li je oslobođen, da li je kažnjen ili gde se nalazi sada ta osoba? Znači po meni ono šta ova komisija treba da uradi je da bude u neprestanom kontaktu ne samo sa tužiocem, već i sa ovim porodicama. Naše institucije ne rade ono što bi trebale da rade, jako je lako kada svake godine na godišnjicu odete i posetite ih. Ja njih vidim kao osobe prema kojima institucije osećaju sažaljenje, ali suprotno od toga mi treba da se ponosimo sa njima i treba da smo sretni što smo imali takve ljude koji su se žrtvovali za ovakvu stvar. Ne smijemo da dozvolimo da prebacujemo odgovornost sa jednog na drugog. U ovom slučaju ne smemo ni da budemo jedni protiv drugih. U ratu, zna se da su Albanci i zna se da su Srbi bili u njemu. Ne smemo ni da generalizujemo stvari. **Ako mi kažemo srpskom narodu vi ste kriminalci ili oni nama kao Albanskom narodu da smo mi kriminalci onda mislim da će buduća pokoljenja nastaviti da gaje mržnju protiv neprijatelja. Ono što moramo da uradimo je da preciziramo stvari i da pronađemo individue koje su izvršile zločin.** Na primer, ako jedna osoba u sredini u kojoj ja živim je izvršila zločin onda ne treba da se okrivljuju svi iz okoline nego treba ovu osobu izvesti pred lice pravde. Onda kada se ove osobe identifikuju, kada će se ovim osobama suditi o svemu tome treba da su obaveštene porodice žrtva ili same žrtve o toku toga procesa koji će biti završen do kraja. Onda će dan za danom ova mržnja koja je prisutna još i dan-danas, u njih gledamo kao u neprijatelje, bit će u velikoj meri manja. Ne mogu da kažem da će se stvari brzo zaboraviti, trebaju godine i godine da se te stvari zaborave ali ćemo ipak koliko-toliko manje gledati u njih kao u neprijatelje. Hvala

Kushtrim Koliqi: Poslednja reč kolege bila je zaborav. Ne mogu se zaboraviti stvari, ova komisija će imati upravo posebna pitanja, kao što su memorijali upravo zbog toga da se događaji ne bi zaboravili. Jer u momentu kada ti odeš u memorijalni centar i počnu ti se stvari ponavljati ti faktički učiš istoriju na osnovu koje ti više nećeš dozvoliti da se ponovi ista greška. Vratit ću se na primer Drugog svetskog rata. Izrael je po čitavom svetu izgradio memorijalane centre. Ovo ne sme da se zaboravi. Ne možemo

reći mi sada poslije 342.000 godina “pogledaj šta su nam uradili, daj da im se osvetimo”. Ali stvari ne treba da se zaboravljaju. Neko drugi?

Yber Maxhuni: Ja sam Ylber Maxhuni iz organizacije Youth Step iz Vučitrna/Vushtrri. Zaista se osećam počastvovanim što sam danas deo ove debate. Na osnovu onoga što je do sada rečeno mislim da treba da se kazne ratni zločinci i da odgovaraju pred pravdom. Ja mislim da treba da postoji jedna mnogo dublja saradnja i ona treba da je međudržavna jer naš interes je da pronađemo počiniocce ratnih zločina i da njih dovedemo pred pravdu. Ali, prošlo je deset godina, prošlo je već dosta vremena i ljudi ne mogu da prepoznaju one koji su izvršili zločin. Naš zadatak je da prikupimo činjenice i da ih dostavimo, a na srpskom društvu, srpskoj vladi i našoj vladi je da evidentira grupe koje su delovale na ovim prostorima, da pronađemo one koji su izvršili kriminalnu radnju. Mislim da treba da se oformi nekoliko grupa koje će učestvovati na prikupljanju podataka po regionima, onoliko regija koliko imamo na Kosovu, pet regija, i da su te grupe sastavljene od nas članova komisije. Ovoliko bih imao, to su bile moje preporuke i htio bih da naglasim da mi je prvi put da učestvujem u ovakvim debatima.

Kushtrim Koliqi: Hvala. Bekime jako kratko molim te onda nakon toga ćete dobiti vi reč, jer je u direktnoj vezi sa onim o čemu je pričao kolega.

Bekim Blakaj: Hvala najljepše Kushtrim. Mene čini optimistom činjenica da smo u ovoj meri zainteresovani na ovoj debati, i zato bi iskoristio priliku da se još jednom zahvalim. U stvari sve što ste do sad svi vi rekli a posebno kolega iz organizacije *Syri i Visionit* ste u pravu. Neka pitanja su zaista značajna. Pomenuli ste da postoji veliki broj činjenica ali šta je uradilo do sada sudstvo. U potpunosti se slažem sa tobom ali kolege sa prava sigurno imaju tu informaciju da je do sada nakon 10 godina rata bilo samo dva suđenja koja su završena sa konačnim odlukama ovde kod nas na Kosovu, i to od strane međunarodnih sudija, govorim o suđenju za ratne zločine. Kazne su male što uopšte ne zadovoljava članove porodica. U stvari zbog toga je komisija zaista neophodna, pogotovo kada vidimo iskustva drugih zemalja. Danas posle podne ćemo konkretno govoriti o REKOM koja je van sudsko telo koje se bavi prikupljanjem činjenica o onome što se desilo u prošlosti. Što znači, da nikako ne treba da gledamo na komisiju kao zamenu za sudstvo jer sudstvo treba svakako da obavi deo svoga posla, suprotno od slučaja sa iskustvima komisija iz drugih mesta. Komisija će pružiti svoju maksimalnu pomoć sudstvu pružajući sve potrebne dokaze, jer će na kraju svaka komisija izaći sa detaljnim izveštajem o pronađenim činjenicama koje su našle na terenu a ovo se sad nadovezuje na to što je rekao gospodin Maxhunaj. Komisije su istraživački instrumenti na terenu, prikupljivači činjenica koje će se kasnije publikovati a sudstvo, zasebno javna tužilaštva imat ćemo ih, verujem u to, njima će biti jedna olakšana okolnost za veći broj procesa ratnog zločina. Da ne shvatimo komisiju kao nešto što će da zameni sudstvo. O konkretnom pitanju ćemo danas raspravljati na poslednjoj sesiji i nadam se da ćemo imati dovoljno vremena za raspravu. U konkretnom slučaju ovaj je proces tek na samom početku zato se i organizuju ove konsultacije da bi se upoznala šira javnost, posebno civilno društvo, mladi itd. i da se dobiju ideje od njih o tome koji bi bio najuspešniji vid mandata komisije, i tako redom. Nadam se da ćemo vas posle pauze malo bolje upoznati sa drugim iskustvima rada komisija koje su se do sada formirale i okončale njihov rad. Oprostite što sam bio ovako dug ali sam morao da govorim.

Kushtrim Koliqi: Liridon

Liridon Jetishi: Za početak vas pozdravljam ja sam Liridon Jetishi, još jednom se predstavljam. Zna se da smo na ovu raspravu pozvani da govorimo o žrtvama koje jesu i koje su se desile na čitavoj teritoriji bivše Jugoslavije. Tako da mogu slobodno reći da žrtve na Kosovu od strane institucija nemaju nikakvu pažnju. **Jedne od žrtava koje mogu da daju direktne dokaze za svako suđenje ili protiv države koja je izvršila zločinačke radnje koje nisu obuhvaćene međunarodnom konvencijom su politički zatvorenici.** Jer ja sam mogu da uzmem jedan niz izjava koje direktno uzimam od same žrtve i kojim se jasno pokazuje kršenje osnovnih ljudskih prava ili najteža kršenja koje je okupator izvršio. U nizu ovih činjenica imamo i druge zločine koji dolaze kao izjava porodica nestalih gde su odvedeni roditelji, brat sestra ili neko bližnji i bili su očevici tog događaja. Tako da do današnjeg dana bez obzira ko je sve vidio ove zločine imao je manje-više mogu reći zeleno svetlo. Naš cilj je da se ove činjenice pruže kao opcija koju će komisija koja će biti formirana danas ili sutra dati široj javnosti po svetu da se vidi šta se desilo na Kosovu. Kada se zna jedno duže vreme da je Wiliam Walker dao izjavu da se na Kosovu dešavaju zločini protiv čovečanstva iako su se ta dešavanja dogodila ranije, znači da nam trebaju argumenti o onome šta se desilo ovde. Moje mišljenje je da je bi prva tačka bila da mi kao komisija ili bilo ko formira komisiju da se bavi političkim zatvorenicima jer se zna da je slučaj zatvora Dubrava jedan od najmonstruoznijih zločina nad čovečanstvom. Jedan zatvorenik odlazi u popravnu instituciju radi edukacije, resocijalizacije a ne ide tamo da doživljava razna nasilja i upravo je ovo pitanje o kome trebamo da vodimo računa šta se tamo dešavalo. Znamo i za batinanja koja su se desila u Lipljanu/Lipjan i za druge razne kazne na Kosovu. Znači imamo raznih tema koje sam ja samo doživeo u porodici ali i u društvu, u selu kod suseda ili negdje drugo. Toliko, hvala.

Kushtrim Koliqi: Komisija će se baviti svim oblicima nasilja, obuhvatajući i političke zatvorenike, svaki oblik žrtava, jer na kraju je opet žrtva, tako da će za njih biti zaseban tretman. Da nastavi neko drugi? Faktički upravo u toku današnjeg dana mi ćemo govoriti o iskustvu drugih država, iskustvo Argentine, iskustvo komisija kroz koja su prošla ova mesta, koliko su uspešne bile ove komisije i poslednji deo trebala bi da bude kristalizacija upravo pred vama o formiranju REKOM, inicijative za formiranje Regionalne komisije jer smo se mi upravo zbog toga danas ovde okupili. Gospodin tamo.

Edmir Sejdiu: Hvala, ja sam Edmir Sejdiu. Hteo bih da se nadovežem na diskusiju gospođice Shukrije Gashi o većoj brigi za žrtve i članove porodica žrtava. Može da se obelodani sudbina žrtava i nestalih onda bih ja rekao da nije dobro da se raspravlja o tome kada se to isto ne praktikuje. Šta sam ja htio reći ovim? Ako mi ovde napravimo jedan plan i ne odemo da razgovaramo sa članovima porodice žrtve onda nećemo ni znati njihovo realno stanje. Mi ćemo saznati na terenu po selima gdje su porodice koje su bile obuhvaćene zločinom, koje su zatvorene u mračnim prostorijama, same u sebe. Šta ćemo mi uraditi? Da odemo do njih i da razgovaramo sa njima jer je to jedan od načina da oni ispolje svoje brige, I da se malo oslobode bremena jer se neko brine o njima. I jako je dobro rekla gospođica iz Mitrovice/Mitrovicë, faktički u naselju Kovači je urađena jedna inauguracija ili nešto tome slično i niko nije došao da učestvuje u tome. Oni mogu samo da se osećaju zapostavljenim od društva ili od sredine u kojoj žive. Faktički mi treba mnogo da razgovaramo sa njima i da na neki način i mi podelimo zajedno sa njima njihovu bol i da im pokažemo da smo uz njih na putu obelodnjivanja sudbine žrtava. Jedna druga stvar, kako će da se obelodane zločini, gospođica je takođe naglasila saradnja sa svim etničkim zajednicama. **Videlo se iz ranijih događaja koji su bili naglašeni u bivšoj Jugoslaviji, zločini u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, Sloveniji, i kod nas na Kosovu. Znači mi svi imamo jednog zajedničkog zločinca, to su isti oni koji su imali udela u zločinima u Hrvatskoj, Bosni pa zatim na Kosovu. Zato je neophodno da zajednički sarađujemo jer i najmanja moguća pomoć iz bilo kog dela da dolazi jako je značajna.** Kap po kap napuni se bunar. Tako će se desiti i ovde.

Verujem da će se poduzeti nešto onda će se sve razotkriti. Normalno je da ne treba da se stvori mržnja, jer je jedan Srbin izvršio zločin na Kosovu, ajde sad da jedan Kosovar vrati istom merom Srbinu. Međutim treba imati u vidu da svi imaju svoju sesiju na svoj način da prikažu svoje događaje. Onda mislim da ćemo imati razna okupljanja na kojima se može raspravljati i tako će nas to dovesti do rešenja problema koji je podosta velik.

Kushtrim Koliqi: Znači zbrinjavanje žrtava, dostojanstvo koje je malopre spomenula gospođica Shukrije Gashi. Za vašu informaciju ima mnogo takvih udruženja koja su proizašla iz rata kao što je udruženje žrtava rata i nestalih koji su uključeni u ovaj proces. Desiće se još mnogo ovakvih konsultacija sa tom ciljnom grupom, sa tim ljudima koji su bili direktno uključeni, u nizu ovih 10 konsultacija plus jedne regionalne. Održat će konsultacije posebno samo za tu skupinu da bi se čuo njihov glas. Faktički mi nismo odradili naš posao ako se u ovom procesu ne čuje njihov glas. Mi zaista sedimo ovde bez razloga a ko se ne uzme u obzir sa posebnim osvrtom glas žrtava u vezi osnivanja ove komisije. Žrtve su prošle zaista jedan težak period. Ja nisam lično, ali neko mi je ubijen ili nešto tako slično, ali ja lično nisam bio napadnut, što znači da žrtva ima veći prioritet nego ja. Definitivno oni su zaboravljeni, definitivno, i prema njima se loše ponaša i loše se tretiraju i sa političkog aspekta, kada su izbori i gde oni govore učestalije i drugo. Afail faktičko žrtvama će se povratiti dostojanstvo sa ovom komisijom. Jedna od tačaka ove komisije koja će biti obuhvaćena u svom izveštaju su zaključci, preporuke, posebne sugestije u vezi sa spomenicima, o načinu kako treba da se tretiraju žrtve, da ne ostanu izdvojena grupa što bi bilo loše po državu nego da bude negde, i naš ponos. Oni treba da se oseće prijatno kada sede sa nama, a ne da se oni svaki put kada se sretnoš sa njima osećaju da treba da se žale, što zaista imaju i pravo, jer niko se ne brine o njima. Nastavljamo, gospođica.

Florentina Hajdari: Zovem se Florentina Hajdari, studiram političke nauke. Slažem se u potpunosti sa gospodinom Muja koji je malopre rekao da možda činjenice i argumenti postoje, ali one u nekoj formi nastavljaju da ostaju u tišini, ne mogu nikako da izađu. Porodice žrtava rata su glavna determinanta u vezi sa skupljanjem ovih činjenica, i oni ne znaju da se ovaj proces nastavlja, da je u daljem toku. Na jedan način, da govorimo otvoreno i da imamo prostora za ovakve debate je jedan korak napred, ali je saradnja sa medijima jedan od glavnih faktora, jer porodice smatraju da njihov glas je ostao samo odjek. I ovaj proces je u toku razvoja i činjenice i argumenti koji su dali neki drugi da se čuju a ne samo oni da ostanu uključeni u ovaj tesan proces. Hvala.

Kushtrim Koliqi; Hvala najljepše. Gospođica Shukrije jedan komentar.

Shukrije Gashi: Hvala za jedno konstruktivno uključivanje. Činjenica je da su svi argumenti na strani žrtve, postoje činjenice i kao i u drugim mestima tako i na Kosovu nisu izašle na površinu u odgovarajućoj formi, u pravom smislu reči one su prekrivene prašinom zaborava u nedostatku brižnje civilnog društva i vlade Kosova. Zašto se ovo dešava, zašto je proces usporen, čija je krivica? Krivica je naša, postoji i opasnost da ovi slučajevi zastare. Svi oni koji su pravници znaju šta znači zastareli predmet. Ako mi nismo ti koji će pomoći ovim žrtvama, da ih uputimo u vezi sa ovim slučajevima, da bi se pronašli počinioci zločina onda argument, mogućnost argumentovanja će se eliminisati i doći će do zaboravljanja istorije. I još uvek postoji potencijalna opasnost da nam se ponove dešavanja iz prošlosti, jedna prošlost koja nas vodi u nove konflikte i jednostavno ignorisanje Balkana i izostavljanje Kosova i svih ostalih prostora sa nemogućnošću ulaska u međunarodnu zajednicu sa državama koje su demokratske. Niko nema vremena da nas čeka u nedogled. Mi treba da ubrzamo ako zbog ničega drugog onda zbog samih žrtava. Činjenice postoje, imamo ih dosta, i one su nam dovoljne. Žrtve su spremne da daju svoje izjave, ovo su već nekoliko puta i potvrdile. Šta nam onda

nedostaje? Nedostaje nam naša volja, snaga i mehanizmi koji će omogućiti da na najadekvatniji način, dobar izjednačen način argumentujemo pravdu, da se argumentuje pravda, a izvršioци zločina kazne. Ali ako mogući mehanizmi, može da se desi da ovako ili onako... onda to nije odgovarajući način onda će se ovaj proces odužiti i ništa nećemo uraditi. Jako jednostavno, nećemo uraditi ništa. Imamo organizacije koje uživaju kredibilitet na Kosovu, Odbor za odbranu ljudskih prava koji je odradio dobro svoj posao čitav niz godina, Fond za humanitarno pravo, Integra, Partners Kosova, Mreža žena na Kosovu i druge organizacije koje su odradile i još uvijek rade jedan veliki posao na Kosovu. Ali, ovdje treba svi u jedan glas jasno da izađu sa jednim razlogom. Mora biti jasan glas razloga sa kojim ćemo podržati ovu inicijativu. Koristim ovu priliku da naglasim da komisija, odnosno formiranje komisije je primarna odgovornost vlada ovih država koje su bile obuhvaćene ratom. Neka ne misli neko da smo mi ti koji ćemo formirati komisiju. Nikako, to nije naša odgovornost, nismo mi nadležni za tako nešto, naša je dobra volja, želja da se pomogne ovoj inicijativi koja će preko uspostavljanja pravde vratiti dostojanstvo žrtvama a za ovo imamo dovoljno argumenata. Potrebna je samo pozitivna energija, snažnija saradnja, veća saradnja, pozitivno reagovanje i vršenje pozitivnog pritiska na vlade, sa ciljem da poduzmu nešto konstruktivno u vezi sa formiranjem ove komisije.

Bekim Blakaj: Hvala Shukrije. U odsustvu Kushtrima ja ću moderirati ovaj okrugli sto. Zaista mi je drago što je svima vama koji ste ovde danas govorili osnova bila žrtva. U stvari ideja, ovo je malo pre pomenula i Shukrije nekoliko puta, ideja je da se ova komisija isključivo bavi žrtvama. Stvarno je nešto interesantno, tužilaštva se zaista bave žrtvama, ali im žrtve nisu fokus. Njihov fokus je da pronađu dovoljne dokaze da bi mogli da kazne počinioca kriminalne radnje, što je i u redu. Ali, nakon toga njih više pitanje žrtava, da se izrazim banalno kako sam se i izrazio... Komisija bi imala jedan drugačiji pristup prema žrtvama, stalno ponavljam posle pauze ćemo da govorimo o iskustvima drugih. Svaki put glavne preporuke komisije su bile u vezi sa žrtvama, u vezi sa obeštećenjem žrtava. Ovo ne znači da im se isplati obeštećenje u novcu, ima i drugih načina nagrađivanja, kao što su spomenici, određivanje datuma komemorativnih sednica za žrtve, traženje oprostaja, u stvari prihvatanje. Ako mi dozvolite kratko bih vam objasnio da na terenu u toku jednog dugogodišnjeg rada, Fond za humanitarno pravo kako je i malopre pomenula Shukrije kao i druge organizacije radile su na istraživanju na terenu, imao je svakodnevni kontakt sa žrtvama. Postoji jedna hijerahija potreba žrtava, oni imaju pravo da znaju šta se desilo sa njihovim najmilijima, šta se desilo, šta je bio motiv svega toga da bi došlo do ovoga što se njima desilo, imaju potrebu za odgovornošću, imaju potrebu da vide toga ko im je napravio štetu, da ga vide pred tužiocem, a onda u zatvoru. Nakon ovih prethodno pomenutih koraka, je potrebno, što ne verujem da će se ikada desiti, da će doći do pomirenja. Tamo vidim jednu podignutu ruku. Izvoli.

Liridona Neziri: Zovem se Liridona Neziri dolazim iz Đakovice/Gjakovë, želela sam da dam jedan komentar oko organizacija. Moje mišljenje kao jednog socijalnog radnika je da prvo treba da se uradi osposobljavanje i savetovanje stanovništva o tome kakve pomoći možete dobiti od jedne organizacije. Šta može da joj ponudi, kakvu vrstu savetovanja može da im pruži organizacija. Iz razloga jer većina stanovništva misli da se od organizacija može dobiti samo humanitarna pomoć, novac i osnovne potrebštine. Većina njih ne zna da postoje organizacije koje će im pružiti besplatno savetovanje baš upravo u vezi sa nedaćama koje su žrtve prepele za vreme rata. Ponovila bih da prethodno treba da uradimo osposobljavanje ljudstva.

Kushtrim Koliqi: Samo malo da se razjasnimo da li misliš na komisiju kao organizaciju ili kakvu organizaciju misliš da razjasnimo?

Liridona Neziri: Mislim uopšteno na organizacije pa i za ovu komisiju ali i za druge organizacije. Jer stanovništvo ne zna šta može da im ponudi jedna organizacija, ne zna niti vrednost jednog saveta koji može da mu pruži socijalni radnik ili psiholog. Većina stanovnika drži u sebi zatvorenim ono što im se desilo za vreme rata, ne ispoljavaju to jer ne znaju način kako da to urade, nemaju poverenje u neku osobu. Primer: sutra, prekosutra da dođe kod mene on nema poverenja u mene da iskaže sve ono što mu se desilo zato mi moramo da nađemo jedan put kako da se uključimo da dođemo do njih. Ovo je bilo moje mišljenje.

Kushtrim Koliqi: Hvala, dotakla si jedno značajno pitanje, informisanje javnosti. Ljudi na Kosovu su jako malo informisani prvo o procesu suočavanja sa prošlošću. Jako su malo informisani u vezi sa Koalicijom, u vezi sa inicijativom i baš zbog toga su i stvorene ove konsultacije. I pored ovih konsultacija ima još mnogo više regionalnih ideja što je u direktnoj vezi sa informisanjem mase. Prvo komisija i njeno suočavanje a prošlošću, informisanje na Kosovu nedostaje. Na osnovu istraživanja koje smo uradili upravo u vezi sa suočavanjem sa prošlošću, informisanje je na najnižem nivou. Oni su sigurno upoznati sa žrtvama, sa ratom ali sa procesom kao takvim ne znaju da ga objasne. Hvala. Kolega.

Nazim Maxhuni: Hvala, Kushtrim. Zovem se Naim Maxhuni, student sam političkih nauka. Hteo sam da se nadovežem na ovu temu koju je maloprije spomenula koleginica. Mi svi znamo šta se desilo na Kosovu, kao i u vezi ostalih ratova koji su se desili na prostorima bivše Jugoslavije. Problem kod informisanja je u tome kada, evo primer: ja lično imam kontakt sa medijima, moja lična stvar u vezi sa nekim pitanjima... **primetio sam da uvek nedostaju debate u vezi sa ovim pitanjem oko ove stvari. Više obraćaju pažnju na neke druge manje važne stvari nego da prosvetle ideju i saznaju mnoge stvari koje su se desile kod nas, i da o tome informišu širu javnost uopšte. Konkretno, ja mislim a siguran sam da i ostale kolege dele moje mišljenje da su glavni problem mediji,** bilo da su elektronski, radio ili dnevna štampa. To sam htio dodati više nemam šta da kažem. Hvala.

Kushtrim Koliqi: Koalicija pa i samo Koordinacijsko veće partnerstvo i saradnju sa medijima vidi kao prioritet od značajne važnosti. Samo iz ovog razloga, radi informisanja. Masovno informisanje će se odvijati jedan duži period, od strane Koalicije pa i samih njenih članova u vezi sa ovim pitanjem. Komisija je jedan jako ambiciozan projekat. Jedan projekat koji treba da poznaje milion ljudi, jer čitava teritorija bivše Jugoslavije u svom sastavu i ima više od milion ljudi, i svi oni treba da su upoznati sa radom komisije šta je komisija. Tako da su nam mediji i medijske kampanje i te kako potrebne da bi se informisao što veći broj ljudi o postojanju i radu ove komisije.

Shukrije Gashi: Ponovo, sa ciljem da vam pojasnim u vezi pitanja koje je postavila ona devojka malopre. Potreban nam je odgovarajući način kojim ćemo se približiti žrtvi. Samo da vas informišem da postoji Centar za rehabilitaciju i torturu i njime upravlja Feride Rushiti. Bilo bi dobro kada bi se njoj obratili svi oni kojima je potrebna pomoć, u bilo kojem segmentu koji postoji. Postoje i druge institucije koje su državne ali i druge nevladine organizacije na koje mogu da obrate žrtve. Bilo bi dobro kada biste odigrali ulogu davaoca informacija, našeg saradnika a ne kao destruktivna osoba koja će imati za cilj napraviti presek politike i političkih nastojanja. Jedno drugo pitanje na koje sam htjela da se nadovežem je informisanje šire javnosti, prenošenje informacija putem medija, kao i praćenje informacija. Naime, ovaj naš proces treba da se posmatra i uzme kao nepolitički prenos kako bi građani imali svoju dobru volju i želju da bez ijednog dvoumljenja pristupe ovoj inicijativi bez obzira na individualne rezerve i shvatiti kao nepolitički projekat, nadam se da će se u skorij budućnosti, kao što je rekao Kushtrim da se organizuje jedan okrugli sto sličan ovome ali samo za medije, I mediji će imati priliku da shvate značaj uloge u prenosu adekvatne i tačne informacije.

Shukrije Gashi: Za nas su direktna proba žrtve koje se ustručavaju da se izjasne jer društvo traži da se distancira od ovog problema a ne da se traži adekvatan način da se uključe žrtve u ovaj proces. Komisija treba da zna gde da ide, kome da se obrati, a ne da gazi po trulim daskama kako kaže narod. Bolje je ići sigurnim koracima, znati šta treba istraživati, naučiti koji su problemi direktnih žrtava, jer one imaju jednu jasnu sliku šta se desilo. Imamo još mnogo, mnogo pitanja o kojima treba da raspravljamo, mogu slobodno reći da nam ne bi bilo dovoljno ni 72 sata kako što sam maloprije rekla nego bi nam bio potreban jedan čitav vek.

Kushtrim Koliqi: Netko drugi? Prvo gospođica pa zatim gospodin Abdullah koji će dati svoje mišljenje jer je jedan od ljudi koji je jako puno radio sa žrtvama i njegov rad je jako značajan.

Blerina Osmani: Studentkinja sociologije. Pažljivo vas slušam i mило mi je što smo došli zbog jednog dobrog, humanog razloga. I mi kao sociolozi se bavimo ovim pitanjima vrlo konkretno. Imam malo jedan problem, da budem iskrena. Ja imam problem kod konkretizacije. Naš motiv je dobar, naša volja je dobra ali nekada su najvažniji mehanizmi koji se pominju; po meni su u ovom slučaju mehanizmi najvažniji. Htela bih, u našoj sredini naravno, ovde imamo pravnike ili studente sa pravnog fakulteta ali vas molim da budete konkretniji sa mnom kao sociologom. Koje korake do sada je poduzela neka druga inicijativa sa konkretnim činjenicama, sa konkretnom osobom koja je izvršila zločin? Koje etape ćemo mi nastaviti, jer smo sigurni da posle 10 godina nismo prvi okrugli sto. Bilo je i imena i verovatno brojki koje se spominju. Koji su koraci preduzeti i mi kao nešto novo, kao nova inicijativa možda uzmemo nekoliko primera iz istorije. To je moj predlog. Inače sam student Univerziteta u Beču, danas kao austrijski građanin. Vidima vlastitim očima da istorija još uvek govori, i do danas nisam videla ponosnog Austrijanca na svoje porijeklo. Da se vratimo ponovo na sociologiju, ovde je spomenuo gospodin čije ime ne znam spomenuo je pojam stabilnost, ponovo se vraćamo kod konkretizacije koju tražim. Molim sve nas koji smo ovde samo jednom da zamislimo situaciju, naši sudovi su došli u stanje nakon jako dugo vremena da jedan Srbin izađe pred sud za zločine u našoj sredini. Koliko mislite da mi kao balkanci, tako se nazivamo jer smo temperamentni, kako možemo kao društvo da smo stabilni? Da li će biti onda destabilizacije društva? Znači da li ćemo moći... Sama sam iz Podujeva/Podujevë u blizini srpske granice ... da smo malo više konkretniji. I da unapred razmišljamo o koracima unazad, to je bio moj predlog. Toliko.

Kushtrim Koliqi: Hvala najlepša iako mi je bilo malo teško da te razumem, ali mislim da je bilo govora o najboljem. Da bih bio malo konkretniji, na Kosovu i u regionu ima mnogo organizacija koje su jako ozbiljne organizacije, koje su radile na prikupljanju činjenica i koje su radile direktno sa žrtvama. Ideja ove inicijative o osnivanju Komisije je potekla od organizacija koje su delovale kao zasebne organizacije. Fond za humanitarno pravo je uradio veliki posao ali je radio kao Fond. Ideja o osnivanju ove komisije je došla iz bilo koje organizacije koja se bavila s prošlošću, više ili manje upravo taj problem će se centralizovati. To jest, drugo je kada Fond ili Integra naprave izveštaj i u njemu ubace bilo koju vrstu istraživanja, i onda izbacij jedan izveštaj o prikupljenim činjenicama sa snimljenim izjavama kao intervju. Drugo je kada je regionalna komisija, nepolitičko telo, odgovorno telo, kredibilno telo, sa stručnjacima unutar svoga okvira, ovaj izveštaj treba da vredi za sve države koje su bile uključene u sukob. Ovo je bilo, čini mi se da sam ti dao odgovor na prvo pitanje. Ideja ovih okupljanja je da vaše i moje nejasnoće otkloni, ja još uvijek imam dosta nejasnoća koje treba pojasniti, da saznamo kakva je ovo ideja i process u koji smo ušli. Pa ovako, da bi ovaj proces bio centralni u smislu da obuhvati ceo region onda će i izveštaj biti vrlo ozbiljan, odnosno i njegov rad. I pored toga postoje brojne organizacije, kao FHP i kao mnogo drugih organizacija koje će svoj

prikupljeni materijal i njen rad predati ovoj komisiji koja će ih koristiti i sa njima raditi dugi niz godina. Šta je bilo drugo pitanje jer si imala dva pitanja? Samo kratko molim te.

Blerina Osmani: Imala sam mnogo pitanja između redova, ovako mi se čini u većini slučajeva. Od pravnika sam tražila da znam da li mi imamo imena...

Kushtrim Koliqi: Što se tiče regionalne komisije naveo sam i u prvom odgovoru da će nam tendencija biti da uključimo što veći broj verodostojnih ljudi, koji su profesionalni, apolitični. Pitanje sukoba je danas mnogo politizovano. Ako se ja posavađam sa Srbinom odmah postajem temperamentan i vrlo jednostran. Znači komisija će biti rukovođena ljudima koji uživaju kredibilitet ne samo u celom regionu nego i na internacionalnom području. Ovo ostavlja prostor za fer igru. Osnovana je jedna komisija u Srbiji ali je bila i suviše politički orijentisana. Bila je osnovana od strane ljudi koji nisu verodostojni, a ovo je više ili manje zadatak civilnog društva, studenata, umetnika i upravo zadatak medija da bi postao institucija sa velikim kredibilitetom. Kada se žrtva obraća regionalnoj instituciji, sociologu i daje izjavu, upravo zbog toga on mora biti siguran da će njegova istorija da se ispriča i da se tretira pravilno. Reč *dostojanstvo*, govorimo opet o tome sada, čini se da sam ti negde dao odgovore. Dotičeš neka zanimljiva pitanja. Verodostojni ljudi će se uključiti ovdje, ja ne, ja nisam kredibilna osoba za masu. Ja samo pripomažem procesu, ja mogu samo da radim kampanju, mogu da organizujem okupljanja, mogu da skupljam, pišem ali ne mogu biti kredibilna osoba za masu. Imaš li još nešto da dodaš?

Bekim Blakaj: U stvari ja bih da kažem nešto o regionalnoj komisiji, hoću da vam bude nešto jasno. Regionalna komisija još ne postoji, postoji samo inicijativa da se osnuje regionalna komisija, neka niko ne uzima to kao da je ona već formirana. Druga stvar je da niti regionalne a niti nacionalne komisije ne može formirati niko osim vlada, parlament i predsednik, niti bilo koja organizacija niti civilno društvo, niti pojedinac može osnovati komisiju. Zvanično se Komisija osnuje kada je najviše institucije zemlje osnuju a to su vlada, parlament i predsednik, kada oni potpišu osnivanje ove komisije. Dok, konkretno za regionalnu inicijativu, mi smo u stvari učinili prvi korak, put je predug pred nama, stvari treba da su odlučnije, treba da se zna mandat, ovlašćenja i tako dalje. Mi smo učinili samo prvi korak. Nadam se da ćemo imati široku podršku i od vas i nove ideje u vezi sa Koalicijom za stvaranje regionalne koalicije. Oprostite molim vas što sam vam oduzeo vremena ali je bila potreba.

Kushtrim Koliqi: OK, sad Abdullah. Vrlo je važno da ne ostanemo dužni Blerini o pitanju stabilnosti. Ja bih to povezao sa govorom Shukrije Gashi koja je rekla da u slučaju da se pošlost zaboravi da postoji opasnost da se ponovi, ako se to i ponovi donelo bi nestabilnost. Šta sam htio reći sa ovim? Stabilitet će upravo zavisiti od ovog. Mi moramo gledati na ono što se desilo u prošlosti da to istražujemo, da obelodanimo sudbine i upravo to će doneti stabilnost u budućnosti. U slučaju da zaboravimo i želimo se integrisati u EU ili u drugim višim institucijama, upravo taj put će biti mutan na putu ka budućnosti. Trebamo istražiti što se dogodilo u prošlosti, a to će doneti veliki plus, pravo koje žele postići u budućnosti, a to će dovesti do stabilnosti koju smo spomenuli ranije. Imamo Abdulaha I kolegu iz Zagreba, koji može da govori sa neke druge perspektive.

Abdullah Ferizi: Još jednom, Abdullah Ferizi iz organizacije Forum ZFD. Imao sam sreće i veliku dužnost još od 2006 godine kada sam radio kao trener sa Koordinacionim većem udruženja porodica nestalih lica na Kosovu. Moj zadatak je bio da ove ljude isprobam, da njih osposobim na najbolji način da artikulišu svoje potrebe i zaštite njihove argumente. S ciljem postizanja određenih zahteva, koje oni

imaju, naravno, uvek u pravom smeru, ali nažalost uvek su ti zahtevi jako politizovani i manipulisani. Ono što je Blerina spomenula, konkretizacija, htio bih da se zaustavim u vezi sa tim pitanjem, jer ono ima svoje dve strane, pozitivnu i negativnu. Pozitivna je upravo da glas žrtve što je glavni uslov za žrtve, ja mogu govoriti samo za ovu grupu žrtava, samo za udruženja članova porodica ali ne pokušavajući da zanemarim ostale žrtve... Neko je spomenuo bivše političke zatvorenike zatim pale borce i invalide rata i svako od nas i mi kao kompletno društvo. Na primer, kakvo mišljenje imamo i koju organizaciju predstavljamo ovde. Žrtva nije samo pojedinac sa imenom i prezimenom nego smo i mi kao kompletno društvo što se i odražava. Shuki je spomenula ranije naš pristup problemima koji su proizašli iz jedne prošlosti pune nasilja koju smo imali. Što se tiče konkretizacije rekao sam da je to glas žrtve, to je ono što žrtve i same zahtevaju: konkretni mehanizam koji će se baviti njihovim problemima, iznad svega bi pomogao u njihovoj rehabilitaciji i za neke koji su još uvek na listi kao nestali i čija sudbina je nepoznata. Međutim, negativna stana reči konkretizacija je ono što je Bekim ranije spomenuo, hoću da se vratim na to da se nekoliko puta podvuklo da je ovo inicijativa. Ako je inicijativa ne bi nikako rekao da se od vas ili drugih ljudi, a posebno od žrtava traži da se podigne ruka i da kažu da mi podržavamo ovu inicijativu. Mnogo rada je potrebno. Inicijativa podrazumjeva se od svih ovih posebnih grupa, posebno od vas kao nove generacije zahteva se aktivno učešće i doprinos, na različite načine kao što je spomenuo Kushtrim, sa raznim kampanjama ili samosvesnošću, sa konkretnim idejama, neke od njih su date i ovde, ali i sa drugim koracima koji će ubrzati ovaj proces do konkretizacije kao što je rekla Shuki. Ona je rekla da nemamo dovoljno vremena da ga gubimo. U stvari, ako su naša nastojanja da kao društvo budemo u Evropskoj zajednici, onda nemamo taj luksuz da se sa prošlošću bavimo na jedan polagan način, izrazit ću se na engleskom *easy going* ali mi imamo tu obavezu koja je zadesila ovu generaciju da se prošlošću bavimo nešto aktivnije, sa snažnijim elanom. Ovo je jako žalosno, ali je važno da se vidi kao nešto neophodno, bez kašnjenja, koje se može prouzrokovati bez obzira što to mi ne želimo... prouzrokovat će prikrivanje činjenica a to zahteva posvećenost svih nas. Ako se vratim ponovo na grupu udruženja porodica to je nešto što se nažalost desilo, to je bilo kao što sam ranije rekao manipulisanje. Rečeno je i ranije da svaki put kad su političke kampanje, svaki put kada je glasanje, koliko puta takođe kada postoji bilo kakva manifestacija, tada su kosovski televizijski kanali prepuni upravo članovima porodica žrtava. Ali jedan komentar je da tokom cele nedelje, tokom sledeće godine, i ako se izmeri minutaža onda se više prostora poklanja životinjama, emisijama za kućne ljubimce nego što se posvećuje žrtvama. To je zaista jedna gorka istina. Ne što na našoj televiziji ne treba da bude emisija koje su posvećene životinjama, apsolutno ne, naše televizije trebaju da imaju i te emisije što je normalno, mora da ima emisije za decu koja ne bi bila opterećena ovim pitanjem kojim su opterećena udruženja žrtava. Mislim da inicijativa za osnivanje REKOM jeste jedan od načina na koji bismo se suočili sa svim tim posledicama i nedaćama. Treba pokušati da se bavimo na jedan konstruktivan način sa njima i da im napravimo mesto tamo gde im je, u našim kolektivnim memorijama, po gradovima, u knjigama istorije, tako da nešto ovako nasilno ostane zapamćeno. Ja bih ovde da se zaustavim. Ako neko ima bilo kakvih pitanja u vezi sa udruženjima porodica mogao bih dati moje mišljenje, ali nisam normalno ja ovde nisam pozvan da govorim u njihovo ime, jer to oni mogu sami da urade, i to će uraditi jako brzo. Naime, biće uskoro druge konsultacije koje su planirane. Hvala.

Kushtrim Koliqi: Idemo sa Ivanom. Odmah posle Ivana može da govori neko ko smatra da hitno mora da kaže nešto. Nakon toga ćemo vam pustiti dva video snimka . Pre nego što pustimo te snimke Bekim će nam dati kratki uvod za njih; to su kratki video snimci i nakon toga sledi pauza.

Ivan Novosel: Ja bih htio da se vratim korak unazad, kada je koleginica spomenula, u stvari danas se više puta spomenuo pojam stabilnosti i pojam Evropske Unije. Dakle, vezano za stabilnost, ono što je

bitno oko konkretizacije cjelog ovog procesa će se formalizirati u onom trenutku kada vlade, parlamenti ili predjednici država donesu odluku o osnivanju regionalne komisije. Nakon rada koju će komisija provesti kroz određeno vreme i odrediti u mandatu, odnosno u vremenu trajanja komisije, komisija će izaći sa nekim preporukama. Ono što ja vidim kao bitan preduvjet stabilnosti su upravo te preporuke komisije koje mogu sa velikom dozom sigurnošću pretpostaviti da će one biti nešto slično što se dogodilo u Francuskoj, Njemačkoj nakon Drugog svjetskog rata. Dakle taj proces stabilizacije, on nije fiksiran u jednoj točki unutar nekog vremena. Naprosto taj proces traje celo vrijeme. On se razvija zajedno sa društvima koja takođe nisu monolitna. Dakle, društva su živi organizmi. Proces stabilizacije u državama sljednicama bivše Jugoslavije prema nekom mojem viđenju će se odvijati na taj način gde će on doživeti kulminaciju i to će biti neko vreme nakon objave toga izvjestaja i kroz neko vreme kada parlamenti, obrazovne ustanove, elite društva, državni establišment odluče uspostaviti predmet ili neki vid odgoja ili obrazovanja za ljudska prava. Znači nešto što uključuje međusobnu toleranciju, poštivanje ljudi. U tom trenutku možemo govoriti da smo dosegli neki civilizacijski nivo. To neće biti sutra, neće biti prekosutra, odnosno ne znamo kada će to biti ali u nekoj određenoj točki vremena će se dogoditi. Zbog čega je potrebno vremenski, zbog čega je potrebno toliko vremena da dođe do toga? Bitno je shvatiti da postoje strukture i postoje procesi. Dakle strukture su sastavljene od pojedinaca, od određenih pojedinih djelova koje nisu sastavljene na taj način da se ti djelovi kumulativno slažu naprosto, i da struktura, sustav nije jednak broju pojedinih djelova. Naprosto ti djelovi su u međusobnoj interakciji. Jedna sa drugim ili više njih. To nije jednostavan proces i on će naprosto trajati. Da bi došlo do ozdravljenja naših društava i priključivanje nekim normalnim civilizacijskim tokovima, dakle govorilo se da ovdje o nekoj evropskoj obitelji, Evropskoj Uniji, mi taj proces moramo proći i on će biti dugotrajan. Nadalje, bilo se spomenulo, bilo se par puta spomenula Evropska Unija kao faktor stabilizacije. Proces koji se trenutačno događa u Hrvatskoj ja ne znam koliko ste pratili medije ali Hrvatska je prije par dana ušla u NATO savez. Bila je jedna kampanja o Hrvatskoj koja je govorila kao ne mi ne želimo u NATO savez, pošto je vojni savez. Međutim ono što je bitno, problem u toj kampanji je bio što je ona bila vezana za uski krug ljudi, naprosto što se politička elita nikada nije potrudila da objasni da se u NATO ne ulazi jer su pripadnici vladinih organizacija nego su oni tumačili da vojska ulazi u NATO savez. Politička elita po drugoj strani se nikada nije potrudila da protumači da cjela država, znači država sa svim svojim institucijama, država sa društvom kao integralnim diom ulazi takođe u taj NATO savez. Kada govorimo o Evropskoj Uniji, Evropsku Uniju na ovim prostorima, opet ću govoriti sa perspektive Hrvatske, gledamo kao cilj, kao neko svetlo na kraju tunela kojim bi trebali težiti. No međutim bitna je stvar koju mi prvo moramo shvatiti, a nakon toga to shvaćanje prenositi na druge. Mi to ne radimo i ne smijemo. Ne smijemo jer je to krivi pristup ka zajednici zbog toga jer to zahtjeva Evropska unija. Zbog toga jer na taj način dugoročno ne osiguravamo stabilnost. Ne osiguravamo stabilnost vlastitih društava. Zbog čega je to tako? Naprosto opet se vraćamo na priču o strukturama i na priču o procesima. Evropska Unija je jedna politička struktura, najprije politička struktura koja je isprepletana od jednog ili više ne znam mnogo faktora. Ti faktori, ti faktori su isprepleteni geopolitičkim, ekonomskim, militarističkim i ostalim aspektima. I naprosto kada se kaže da Evropska unija zahtjeva samopoštivanje ljudskih prava, znači nekih djelova koji izlaze iz slobodnog tržišta liberalne demokracije i tako dalje to je laž. To je laž. I ono čega svi mi... I mi moramo shvatiti da taj proces ne trebamo raditi zbog toga jer tako kaže Republika Njemačka, Francuska, mi te procese moramo raditi zbog samih nas. Naprosto zbog nase budućnosti. Jer ako to na taj način, ako to na taj način ne uradimo, opet će se ponoviti ono što se dogodilo 1991. godine pa nadalje. Naprosto, nakon Drugog svjetskog rata kada je došlo do stvaranja Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije gdje su ovi narodi i narodnosti ponovo strpani u neku neonatalističku umjetnu tvorevinu koja je pod prisustvom

ideologije pokušala pokrpati i sakriti rupe koje su bile vidljive i rizike koje su bile neminovne. Zato ljudi nisu jednaki, ljudi imaju samo jednaka prava. Na taj način niti društva niti države nisu jednake, oni imaju samo jednaka prava u određenom kontekstu. Naprosto ta ideologija je pokušala pokrpati rupe i to nije bilo dobro. Proces nije došao iz unutra i nije obuhvatio sve segmente društva. Evo toliko.

Kushtrim Koliqi: Hvala najljepša. Ovo je jedino što znam reći na srpskom. Idemo sa kratkim video zapisima ali da ne zaboravimo da ćemo imati još prostora za diskusiju, kada ćemo govoriti o iskustvima drugih koja su jako interesantna. Ta iskustva su kao bajke, jako su interesantna kroz šta su prošli oni. U isto vreme ćemo govoriti o ideji, o istoriji ideje za osnivanje regionalne komisije i tu ćemo imati prostora za diskusiju. Idemo sa jako kratkim komentarima. Jako kratki komenari. Nemoj me pogrešno shvatiti ali odmah posle pauze imamo prostora za diskusiju.

Besart Metaj: Hvala. Ja sam Besart, student Pravnog fakulteta. Dolazim iz Đakovice/Gjakovë. Htio sam samo reći da se ja u potpunosti slažem sa kolegicom Blerinom koja je rekla da treba da konkretizujemo stvari i da budemo ozbiljniji u radu, kao i sa kolegom koji je rekao da treba da znamo način kojim ćemo pristupiti žrtvama. Mi vrlo dobro znamo da je na Kosovu bilo masakara, kao što su Meja/Mejë, Račak/Reçak, Izbica/Izbice, Peć/Pejë. Iz svih ovih masakara imamo i barem jednog svedoka koji je imao sreće da preživi ove masakre. Takođe sam htio reći nešto i o nevladinim organizacijama, nadovezujem se na reči kolege iz ZDF koji je nešto rekao o žrtvama. Jako mi je drago da ima takvih organizacija jer u moju kuću osim Crvenog krsta nije došla niti jedna druga organizacija. Organizacija na Kosovu ima dosta, mislim da ih ima previše i svaka od njih je smeštena u Prištini/Prishtinë. One ne idu nigde osim u Prištinu/Prishtinë. I čini mi se da samo prikupljaju donacije od Međunarodnog monetarnog fonda, USAID-a, i ne završavaju svoje obaveze. Hvala.

Abdulah Ferizi: Samo nešto kratko. Organizacija za koju ja radim nije organizacija koja se bavi treninzima. Tamo gde sam ja bio trener organizovala je ICMP, Međunarodna komisija za nestala lica, organizacija koja ima sedište u Prištini/Prishtinë, na Kosovu. Ali, ICPM radi sa Savetodavnim većem porodica nestalih lica. Koordinacioni savjet je mehanizam, mreža udruženja porodica nestalih lica iz nekoliko mesta sa Kosova i nije obuhvatio sva udruženja. Na primer imamo udruženje *Zov majki* iz Đakovice/Gjakovë, nije obuhvaćena organizacija iz Velike Kruše/Krushë e Madhe... Međutim to je jedan mehanizam koji u stvari predstavlja jednu mrežu udruženja sa kojima ICMP saraduje.

Kushtrim Koliqi: Činjenica je da su organizacija centralizovane u Prištini/Prishtinë, ali da ne zaboravimo da su sa sedištem u Prištini/Prishtinë, ali mnoge rade i van nje. Drugo je kada govorimo o kapacitetu kojim one raspolažu da bi se nečija preživljavanja čula po svim mestima. Definitivno svaka priča od svake pojedinačne žrtve po svaku cijenu mora da se čuje. A kapacitet nevladinih organizacija nije velik pa upravo je to naš cilj da se svi udružimo u jednu Koaliciju. Integra je uzela 20 priča, 50 priča, 25 izjava. Fond je uzeo ovoliko hiljada, ali nismo opet pokrili sve. Definitivno da bismo ih imali sve, pogotovo samo Đakovicu/Gjakovë da uzmemo za primer koja je jedno mesto...

Besart Metaj: Glavni problem je u tome što mi ne treba da sedimo u kancelarijama, da ne sedimo u Prištini/Prishtinë, nego da idemo po ostalim područjima i da istražujemo. Da vidimo gde možemo da odemo i gde treba da odemo. Mi većina znamo da oni koji su najviše propatili, osim Račka/Reçak je i Ravnica Dukađini/Rafshi i Dukagjinit, ni tamo niko ne odlazi, niti u Đakovicu/Gjakovë niti u Veliku Krušu/Krushë e Madhe.

Kushtrim Koliqi: Potpuno si u pravu. Ta izjava se uzme da bi imala adresu a adresa te izjave treba da bude Komisija, komisija sa svojim radnim grupama, verujem da će se proširiti i po čitavom Kosovu. Ne samo po Kosovu, nego po čitavoj Jugoslaviji. Sve je pitanje kapaciteta, kapacitet kojim trenutno raspolažu nevladine organizacije. Njihov rad pogotovo na prostoru Ravnice Dukađini/Rafshi i Dugagjinit... Za njega treba da se ima dosta vremena da bi se svo to područje pokrilo jer ima jako mnogo slučajeva. Popriličan broj slučajeva je upravo na tom području Upravo su ti slučajevi najtragičniji i najbolniji. Ali opet to je podrazumjeva se pitanje kapaciteta. Ako bude jedna takva Regionalna komisija, jedna ambiciozna ideja, mislim da će imati za cilj da svaka izjava, svaka istorija bude arhivirana, jer je u interesu komisije da ima svaku izjavu. Ti si zaista u pravu kada kažeš da nije ništa urađeno. Zato smo se mi ovdje okupili da govorimo o jednoj ideji, jako ambicioznoj u ovom pravcu. Ali mi dopustite da pre puštanja video snimaka koji su jako značajni da Bekim napravi jedan uvod u vezi sa ovim video snimcima koji će vam jako pomoći kada ih vidite.

Bekim Blakaj: Zahvaljujem se mnogo. Zaista treba da ponovim još jednom da mi se zaista sviđa vaš pristup i fokus, a to su žrtve. Ovaj proces Koalicije za formiranje Regionalne komisije ima jednu malo dužu istoriju. Održan je jedan veliki broj ovakvih konsultacija ali je bilo i velikih foruma. Na poslednjem forumu koji je održan u Prištini/Prishtinë 28-29.10.2008. prisustvovalo je više od 400 ljudi. U Beogradu je bio prethodni forum, zatim u Zagrebu, Sarajevu. Jedna sesija, a to je polovina radnoga dana foruma, je bila predviđena samo za glas žrtava. Ova dva snimka su sa dva različita foruma, sa poslednjeg koji je održan u Prištini/Prishtinë. Koleginica je maloprije spomenula da je iz Podujeva/Podujevë, e na snimku imate dvoje mladih koji dolaze iz Podujeva/Podujevë i molio bih vas da shvatite to da su oni pričali pred auditorijumom od 400 ljudi, I da su oni prikupili snage da dođu pred njih i da im ispričaju svoju priču o onome što im se desilo. U to vreme oni su bili jako mladi, mogu slobodni reći deca koja su doživela jedan masakar gde su im ubijeni njihovi najbliži. Drugi snimak je sa foruma koji je održan u Beogradu i svedok koji je učestvovao tamo je Bekim Gashi koji je iz sela Trnje/Tërm opština Suva Reka/Suharekë. On je takođe smogao snage i otišao u Beograd da ispriča svima svoju priču. U stvari mi i ovde među nama imamo osobu koja je takođe bila u Beogradu i koja je takođe ispričala svoju priču. Molim vas da sa pažnjom pratite ovaj video snimak.

[Prikazivanje video zapisa]

Iskustva drugih: Komisije za utvrđivanje činjenica o zločinima iz prošlosti: važnost i mehanizmi za utvrđivanje činjenica o prošlosti

Bekim Blakaj, FHP Kosovo

Bekim Blakaj: Bilo je više desetina komisija koje su se formirale i koje su vršile svoj posao. Neke su bile uspešne, neki manje uspešne. Na žalost, bilo je komisija koje su propale. Ali, pre nego što se zaustavim na komisijama potrudu se da vam objasnim potrebu za komisijom. Mi smo svi svedoci današnje situacije na Kosovu. Znamo svi, čuli smo za ubistva, masakre koji su se desili na Kosovu. Oko 14.000 žrtava rata na Kosovu, obuhvatajući tu i ubijene i nestale. Malopre sam spomenuo da smo imali dva suđenja za ratne zločine koji su dobili oblik pravosnažnih odluka, odnosno Vrhovni sud je potvrdio da su pravosnažne. U jednom trenutku sam ovde spomenuo potrebu žrtava. Iako nam je Shukrije detaljno objasnila o njihovim potrebama ja ipak osećam potrebu da još jednom ponovim.

Žrtve imaju pravo na istinu o tome šta se dogodilo sa njihovim porodicama, zašto se to dogodilo. Žrtve imaju pravo da traže odgovornost počinioca, to je njihova obaveza da traže odgovorne za to šta im se desilo i normalno da za to dobiju odštetu. Sasvim je prirodno da je ovo jedan put da bi se postigao neki vid pomirenja. No, kao i na Kosovu ovakvih slučajeva ima na stotine po svetu. Neki manje neki više strašni, sa većim brojem žrtava, sa dužim vremenskim trajanjem; dekadama su trajali ratovi i zločini. Takođe, kao i na Kosovu ni u tim mestima nije bilo suđenja, nisu izvedeni zločini pred lice pravde, nije im suđeno. To pravo uskraćeno je žrtvama, izvršena su kršenja ljudskih prava nad njima, što je zaista bolno za njih, to negiranje zločina. I tako redom. Stoga, mnogo ranije pre nego što je započeta ova rasprava na Kosovu ili u regionu, u drugim zemljama su razmišljali šta da urade u ovom slučaju. Da li da sve slučaje zatvore i da se o njima ništa ne čuje, da se prosto izrazim da ih stave pod tepih i nastave svoj put, ili da pokušaju da urade nešto što bi pomoglo da se vrati dostojanstvo ovim žrtvama. Ali u Drugom svetskom ratu mi smo doživeli, ne samo na Kosovu nego po čitavoj regiji, bilo je strašnih zločina o kojima se nije govorilo, o kojima mi nismo učili iz istorijskih knjiga, o kojima uopšte nismo ni znali iako je možda neki od naših dedova bio žrtva toga vremena. Mi nismo to ni od koga. Jednostavno, zatvorena je ta stranica i sve se sakrilo pod tepih. Ali istorija se ponovila. Kao preventiva za ponavljanje ovakvih istorija sa zločinima potrebno je stvaranje jedne platforme koja će biti prihvatljiva za sve, na kojoj će se govoriti o događajima koji su nam se desili. A da bi ona bila prihvatljiva za sve treba da se utvrde činjenice. Ali danas je ovdje neko pomenuo “šta da radimo, 10 godina je prošlo”. Ja lično poznajem, jer moj rad je na terenu i znao sam najmanje 10 ljudi koji su bili očevici zločina, ali oni danas nisu među nama i istorija njihovih priča je otišla sa njima. Ali šta da radimo ako se ovaj *status quo* nastavi jedan dugi niz godina. Pa, čak i desetinama godina. Onda mi nećemo moći da donesemo zaključke, preporuke o tome šta se desilo u prošlosti. U drugim mestima su formirane komisije, to su vansudski organi, to su tela koja su se se fokusirala na pronalaženje činjenica o dešavanjima u prošlosti, njihov glavni fokus je bio žrtva i nisu se obazirali na suđenja. Kao što sam rekao, i ne treba da ove komisije shvatimo kao zamenu za sudstvo, nikako. One mogu samo da pomognu u velikoj meri sudstvu. Ali da bih se vratio na Komisije i iskustva drugih sa njima i pre nego što počnem detaljnije da govorim o njima u kratkim crtama želim da vam kažem nešto. Neke od komisija nisu ispunile očekivanja o ispunjavnju potreba svih žrtava. U stvari, to je prirodno jer se žrtve niti u jednom trenutku ne mogu pomiriti sa onim što im se desilo. I na njihovu nesreću oni će čitavog života u sebi nositi taj bol zbog svega što im se desilo u prošlosti. Ni jedna komisija sa nekom drugom nije imala jednu zajedničku formu. Stvorene su na osnovu potreba društva i na osnovu potreba toga mesta. Modifikovane su, služile su kao jedam model ali su i pored toga modifikovane. Pre nego što pređem na to ko formira komisiju, hteo bi da vam kažem da su komisije do sada bile unutar jedne države, formirane su nakon žestokih ratova ili nakon pada totalitarnog sistema gde je taj sistem, taj aparat totalitarni izvršio zločin. Možda i prema etničkim zajednicama ili nad svojim drugim građanima, zato se i osetila potreba da se formira komisija za istinu. Ovo je prvi pokušaj kojim nastojimo stvoriti regionalnu komisiju, tako da ćemo na narednoj sesiji govoriti o tome. Jedna komisija koja će biti sastavljena od nekoliko država. Ali ovde moram da se zaustavim iz razloga što je sledeća sesija predviđena za Regionalnu komisiju.

Ko formira komisiju? Komisije za utvrđivanje činjenica osniva parlament, vlada ili sam predsednik države. Ima slučaja kada je kralj osnovao komisiju, to je u slučaju Maroka. Jedna od njih, ne svaki od njih nego ili samo vlada, ili parlament ili predsednik. Ali, bilo je slučajeva u kojima su stvorene od strane međunarodnih institucija; slučaj u Istočnom Timoru kada su Ujedinjene nacije osnovale Komisiju. No, bilo je slučajeva kada se komisija osnivala kao deo mirovnog sporazuma, na primer u konkretnom slučaju imamo sporazum za Kosovo kada su stranke mogle da se sporazumiju da jedna od tačaka bude i stvaranje komisije za utvrđivanje istine. Međutim ovo se nije desilo kod nas nego u

drugim mestima gde je komisija osnovana kao deo mirovnog sporazuma. Južna Afrika, Nemačka i Urugvaj, njihove komisije su formirane od strane njihovih parlamenata. Ovakav način formiranja komisija ima svoje negativne ali i pozitivne strane. Uzeću za primer komisije koje su osnovane od strane parlamenata. Negde sam pročitao da je u Južnoj Africi trebalo 300 sati rasprave u parlamentu oko osnivanja Komisije. Bila je to vrlo duga rasprava. U vezi sa formiranjem komisija, sam postupak formiranja komisije kroz parlamente je u stvari jedan dug proces ako se upoređi sa ostalim načinima. Ovo je jedan od nedostataka jer će uvek u parlamentu biti onih koji će biti za i koji će biti protiv. Zatim, sve ovo zavisi od toga koliko je izbalansirano da bi se tu moglo pregovarati. Govorim o drugim komisijama, a ne o regionalnoj komisiji, gde je bilo političkih partija koje nisu baš bile mnogo zainteresovane za osnivanje jedne komisije koja će se baviti obelodanjivanjem činjenica i oni su bili protiv toga i vršili su opstrukcije u parlamentu, mogli su da ih uslovljavaju “OK mi ćemo glasati da se prihvati zakon jer su ovde doneseni posebni zakoni za osnivanje komisije, a da bi se zakon izglasao i da bi se komisija formirala potrebno je da uradite ovo, ovo”. Ili, dođe situacija do te tačke kada je komisija imala mandat koji je bio vrlo kratak, a o ovome ću kada dođemo do tačke dnevnoga reda koja je predviđena za misiju. Argentina, Peru, Maroko, Čile, komisije ovih mesta su osnovane od strane predsednika tih država. Pozitivna strana ovakvog formiranja komisije je taj što se one osnuju jako brzo od samih predsednika, dok u Maroku imamo slučaj kada je komisija formirana od strane kralja Maroka. I nisu se mnogo bavili konsultacijama, da ne kažem uopšte, nego je samo dekretom izjavio da se oformila komisija. Međutim u ovim slučajevima je nedostajala podrška civilnog društva što je zaista jedan veliki hendikep. Zaista je hendikep, uzmimo za primer Argentinu gde se formirala komisija od strane predsednika ali nije dobila podršku pojedinih udruženja porodica žrtava. Poznate su *Majke sa Majskog Trga* [Madres de Plaza de Mayo] u Argentini. One nisu podržale Komisiju niti su dostavile njihovu obilnu dokumentaciju o počinjenim zločinima. Jednostavno nisu hteli da sarađuju sa Komisijom pa je nisu niti podržale, čak ni finalni izveštaj nisu htele da prihvate koji je bio zaista realan. Uvek je postajala užurbanost od strane civilnog društva, pa čak i u vreme komisije u Argentini kada je ta ista komisija svoje dragoceno vreme potrošila pokušavajući da ubedi civilno društvo da sarađuju sa njom i da dostave svu svoju dokumentaciju komisiji. U Gvatemali je takođe osnovana komisija mirovnim sporazumom. Malopre sam spomenuo da su Ujedinjene nacije osnovale komisiju. Bio je jedan slučaj koji se zvao Drugi Afrički Kongres, ovo se desilo u Južnoj Africi gde je došlo do pobune vojske koja je bila protivnik vladi i vojsci. Znači ovo je jedini slučaj gdje su pobunjeni vojnici zatražili osnivanje komisije da bi očistili svoje redove od mogućih zločina koji su se dogodili. Znači, oni sami su zatražili da se osnuje komisija za istraživanje, koja će istraživati slučajeve gde su možda njihovi vojnici, pobunjene vojske učestvovali u kriminalnim radnjama. Da se zaustavimo malo kod vremenskog rada komisije. Kada se osnuje komisija, i pored mandata, njenih ovlašćenja i tako redom imaju jedan određen vremenski period. Ima raznih primera. Ipak je dokazano bez obzira na veličinu zločina koje je komisija istražila i bez obzira na vremenski period za koje je istražila komisija praksa je pokazala da komisija koja produži rad na više od tri godine nije bila uspešana. Za to postoji nekoliko razloga a jedna od tih je zainteresovanost javnog mnjenja. Jako je odužila svoj mandat i tako izgubila i samu podršku članova porodica žrtava jer oni nisu mogli dugo da čekaju da članovi komisije zauzmu svoja mesta i odugovlače godinama. Ovde bi se nadovezao na ideju o osnivanju Regionalne komisije. Ideja je da rad komisije traje tri godine zbog pokrivanja velike površine teritorije, sa mogućnošću dodatnih šest meseci za izradu izveštaja. Jer je zaista veliki posao. Zato sam hteo da kažem da je optimalan period jedne komisije od jedne do tri godine.

Želim da kažem nešto o strukturi komisije. Sve komisije su imale različitu strukturu i ponovo podvlačim da su organizovane prema potrebama svoga mesta. To iz razloga jer nisu baš svi sukobi bili isti, niti su bili istoga karaktera, sama dužina trajanja suboba nije bila ista i tako redom. Komisije

imaju jednu unutrašnju organizaciju, odeljenja, podelu na odeljenja. Koliko ja znam, i ponovo uzimam za primer Južnu Afriku koja je imala nekoliko odeljenja: odeljenje koje se bavilo istraživanjem slučajeva, istraživanjem, Pravno odeljenje koji je sve ove slučaje detaljno razmotralo i donelo odluku koji su dokazi postojani, koji su nedovoljni i tako redom. Zatim je bilo Odeljenje za podršku žrtvama, odeljenje za njihovu psihološku podršku i bilo je Odeljenje za amnestiju. O amnestiji ćemo govoriti malo kasnije. Ja govorim u svoje ime, zaista ne znam da li postoji neka ideja u vezi sa amnestijom da li da postoji ili ne u okviru Regionalne komisije. Uzet ću vam nekoliko primera gde su neki za, a neki protiv, u svakom slučaju o ovome ćemo govoriti nešto kasnije. Pored organa unutar komisije ona je imala i teritorijalne organe. Na primer Peru je pored centralne kancelarije Komisije imao pet regionalnih kancelarija, i imali su tzv. mobilne kancelarije, gde je osoblje išlo po određenim mestima gde je bilo zločina i tu prikupljalo informacije. Tu je bio tehničko osoblje, osoba koja je uzimala izjavu, bio je prevodilac, psiholog i drugi.

Oni koji donose odluke u komisiji i koji rukovode komisijama su komesari. Sada se otvara pitanje ko treba da bude komesar. Ko su ti koji treba da rukovode radom komisije? To je jedan dosta velik odgovor jer su do sada bile u praksi dve vrste rešenja odnosno dva načina izbora komesara. Bilo je imenovanje komesara i izbor komesara. Da se vratimo unazad kod osnivanja komisije, gotovo uvek komisije koje je osnovao predsednik države, ponovo se vraćam na primer Maroka gde je komisiju osnovao kralj Maroka, sami komesari su imenovani od kralja. Ovo telo treba da bude u potpunosti nezavisno. Iako jednu instituciju formira predsednik, vlada ili parlament, ne treba da tu umešaju prste. Bilo je, ne mogu da se setim ali je u vezi sa Latinskom Amerikom, gde je nametnut jedan uslov da se u komisiju uključi i jedan predstavnik političkih partija. Ali u većini komisija politika nije imala dozvolu pristupa pa ni od onih koji su osnovali komisiju. I u ovom slučaju izveštaj je bio realan. Mi sada govorimo o REKOM i uopšte ne nadvladava ideja da se komesari... U stvari oni trebaju da se izaberu. A kako, prosto kao što se vrši izbor *ombudspersona* kod nas, ali nadam se da se neće tako odužiti kao kod nas. To je najbolji način za nas.

Neke komisije imale su jako uzan mandat. Na primer, mandat komisije u Argentini je bio da se samo bavi sa nestalim osobama, izuzetno samo sa istraživanjem... Oni su učestvovali i u ekshumaciji masovnih grobnica. Samo sa tom misijom se bavila. E sad, i ovo ima svoje negativne i pozitivne strane. Sigurno je da je komisija trebala da se bavi, da obuhvati i tretira sve vrste kršenja ljudskih prava. Ali u tom slučaju s obzirom na kratko vreme ako počnu da se bave sa svim ovim, mislim da će se izgubiti u svemu tome i onda ni završni izveštaj ne bi mogao da se pripremi na vreme i mogao bi biti nepotpun. Dokazano je da komisije koje su imale tačno određen plan rada dale su uspeha, jer su se bavile samo time. I u Maroku, iako se zvala drugačije, bavila se samo nestalim osobama i donekle su imale uspeha; mislim da su negde obradili 700 slučajeva osoba koje su se vodile kao nestala lica, njihova tela je pronašla baš komisija Maroka. Misija je jedna vruća tema čime komisija treba da se bavi. Da li treba da se bavi samo sa ubijenim žrtvama, sa žrtvama i nestalima, ili sa bivšim zatvorenicima. Bilo je komisija koje su dotakle razna pitanja kršenja ljudskih prava, obuhvatajući i moguću mobilizaciju koja je u istinu teško narušavanje ljudskih prava. Ali komisija ima jednu nadležnost, jedan mandat i kada završi svoj rad ima mogućnost da obuvati osnivanje jednog drugog tela. Prošle su četiri minute ali moram da završim sa nadležnostima komisije koja je jedno vrlo značajno pitanje o kojem treba da raspravimo. Neke komisije, ovo je takođe u vezi sa formiranjem komisije, obično komisije formira predsednik, imale su manje nadležnosti, bilo je takvih komisija...

Bilo je komisija koje su decidno zabranile imenovanje zločinaca punim imenom, jednostavno nisu imale to pravo da izađu u javnost sa punim imenom počinioca zločina. Što je veliki problem. Znači da komisije koje je predsednik osnovao imale su suženo polje djelovanja. Obično komisije koje osnuje parlament imaju širi prostor delovanja. Treba da napomenem da je bilo komisija koje su imale široku

nadležnost, mogle su imati nadležnost da uđu uvladine institucije i da dođu do potrebne dokumentacije. Imale su potpuno pravo da pozovu svedoke, da uslove svedoke kao strana koja je izvršila zločin da svedoče pred komisijom. Sve zavisi od nadležnosti koje dobije jedna komisija da bi mogla uspešno da obavi svoj posao. Sada dolazimo do nadležnosti koje sam pomenuo i ranije, i gde ću se jako kratko zaustaviti. Amnestija. Da bi se prihvatio neko ko je kršio ljudska prava, izvršio je zločin i da bi njega doveli da svedoči pred komisijom onda mu trebaš ponuditi nešto. Komisija Južne Afrike je imala pravo na amnestiju, o ovome još ne mogu da imam neki stav. U Južnoj Africi se prijavilo za amnestiju negde oko 7.000 osoba koje su imale udela u raznim kriminalnim radnjama i znam da je za nešto manje od 1500 uvažen zahtev za amnestijom, jer i dodeljivanje amnestije ima svoja pravila i na taj način su zločinci uslovljeni da u detalje priznaju šta su uradili. To je sada jako... Sa gledišta žrtve to je jedan veliki problem kako dopustiti amnestiju za nekoga ko je izvršio zločin. Svakako, amnestija se nije dala tek tako onima koji su samo došli. I pored svega, kada se započne sa suđenjima njima će se kazna smanjiti jer su saradivali sa komisijom i ponudili joj činjenice. Ali, ja sam gledao jedan kratki film samo za Južnu Afriku gde su dve porodice, dva ili tri aktivista za ljudska prava i jedan dan dok su se vraćali sa terena nestali su, jednostavno, a njihova deca i žene nikada nisu saznali ništa o tome. Izvršiocu tog zločina su aplicirali za amnestiju i javno su svedočili o izvršenom zločinu, zašto su to uradili, gde su tela; tela su zatim pronađena i sahranjena. A da im se nije dala amnestija zasigurno oni nikad ne bi znali gde su njihova tela. Porodica ne bi imala grob. I na kraju krajeva nikad ne bi saznali ko ih je ubio jer nisu imali činjenice. Jednostavno, oni su kidnapovani sa ulice i to je sve. Možda možemo malo opširnije da govorimo o amnestiji, šta vi mislite. Sa pravnog gledišta je legalno, to najbolje znaju pravници, da se svedocima da amnestija kako bi istina izašla na videlo. Ali svakao sa tačke gledišta žrtve verujem da je jako teško da se nekome da amnestija ko je izvršio strašne zločine. Ali da mi ne bismo gubili vreme idem na ostale tačke.

Metodologija rada komisije. U početku su komisije imale dve metodologije rada. U početku su preovlađivala saslušanja svedoka koja su bila zatvorenog tipa. Komisija je radila godinama i ništa se nije znalo o njoj, prikupljale se činjenice, saslušavali su se svedoci, saslušavale su se žrtve ali izvana niko nije znao šta se dešava. Kasnije su počela javna slušanja. Da vam ispričam nešto što je jako važno, o Argentini. Kada je publikovan izveštaj, jer je rad komisije bio zatvorenog tipa, izveštaj je prodat za četiri nedelje u tiražu od 300.000. Bio je *bestseller*, jer su ljudi bili jako zainteresovani šta se desilo i šta sve ima u tom izveštaju. Dok kod javnog rada komisije, sa sesijama javnog slušanja, izveštaj nema toliku važnost upravo iz razloga jer su za vreme rada komisije sve seanse bile javne. Samo u retkim slučajevima onih svedočenja gde su žrtve bile silovane a među njima i deca, u tim slučajevima su seanse bile zatvorenog tipa, dok je u svim ostalim slučajevima bilo javno svedočenje gde je i počinilac zločina sam pred publikom svedočio. Saradnja sa medijima je bila na odgovarajućem nivou, nešto poput *big brother* koji puštaju pola sata na dan da se vidi šta se tamo dešava, tako su puštali i rad komisije. Bila je velika zainteresovanost građana. Izveštaj je konačno preveden na 11 službenih jezika u Južnoj Africi. Hoću da kažem da se pokazalo uspešnije sa javnim slušanjem jer je šira javnost imala mogućnost da čuje o tome šta se desilo. Na neki način se stvorilo saosećanje, simpatija između naroda i žrtve. Ne znam koliko ste pratili maloprie video snimak koji je pušten, mogli ste da vidite da je tu bilo prisutno negdje oko 400 pa i više ljudi i niko se nije čuo u sali dok je govorila žrtva. I pored svega toga mi smo ljudska bića pa možemo da saslušamo šta se nekome desilo bez obzira o kojoj se žrtvi radi. Hoću da kažem da postoji saosećanje jednih sa drugima. Ovo je imalo jako dobar efekat i uticalo je na to da se stvori jedna zajednička platforma za ono što se desilo u prošlosti. Mogli smo da govorimo i o odbrani svedoka, jer u konkretnom slučaju ne verujem da bi bilo nekog problema za svedoke koji su javno svedočili pred komisijom.

I svakako, ovo sam pomenuo i jutros, jedna od preporuka je, jedna od preporuka komisije je u vezi sa davanjem odštete žrtvama. U većini slučajeva materijalna odšteta, ali ima i drugih načina davanja odštete, kao što je podizanje spomenika, određivanje dana u godini koji će se posvetiti žrtvama. Ubacivanje izveštaja, odnosno delova izveštaja u istorijske knjige i sistem obrazovanja; jednostavno, ovo je istorija i sve ovo što se desilo treba da se nauči iz ove knjige. Čak je jedna komisija pored izveštaja koji je bio jako obiman, negde oko 30.000 stranica, napravila kratke verzije izveštaja; čak ima verzija za decu, sa slikama, kao i za srednjoškolce, gde se ta istorija učila po srednjim školama. To je jedan način stvaranja kolektivne memorije o tome šta se dogodilo u prošlosti. O nemogućnosti da se manipuliše brojkama, o negiranju zločina... Još uvek imamo u mestima bivše Jugoslavije određene države, vlade određenih država koje negiraju broj žrtava. Koje kažu da nije tačna brojka žrtava. Komisija je jedan instrument jedan mehanizam koji te brojke izvlači činjenicama. Ja nisam potpuno siguran iako se već devet godina bavim ovim, upravo danas sam saznao za jedan novi slučaj. Ne znamo šta se desilo. Da li znaju države u regiji, da li znaju svi u Srbiji šta se desilo na Kosovu, ili Hrvati ili Bosanci? Ne verujem. Izveštaj komisije bi bio nešto što bi pomoglo da se stvori jedna platforma na kojoj bi se saznalo sve šta se događalo u prošlosti. Normalno da se komisije nisu baš sa svakom žrtvom bavile ponaosob, ali je izvukla dovoljne činjenice o tome šta se desilo u prošlosti. Malo sam odužio ja se izvinjavam. Pitanja kad poželite.

Kushtrim Koliqi: Ako hoćemo da se držimo agende bilo bi dobro da Ivan nastavi sa idejom Regionalne komisije za države bivše Jugoslavije, zatim imamo vreme predviđeno samo za vaša pitanja, a panelisti odgovaraju. Hvala najlepša Bekime. Kada sam ti dao četiri minute zaista sam pogrešio jer si ovdje svima nama objasnio važnost i šta treba da uradimo da bi se formirala jedna komisija koja bi bila koliko-toliko uspešna. U isto vreme si dosta potencirao na tome da izveštaji ovih komisija imaju dugoročan efekat, imaju istorijski efekat nakon 40, 50 ili 100 godina. Izveštaj Južne Afrike, te knjige će ljudi čitati i u budućnosti. Mnogo smo modela videli, mnogo smo modela čuli, čuli smo i o jednoj komplikaciji u vezi sa regionalnom komisijom koja je do sada neviđena. Regionalna komisija će biti sastavljena od mnogih država u čijem okviru će biti i država Kosovo kao novoformirana. Tako da su odgovornosti i problemi malo komplikovani sve do momenta kada započne sa radom Regionalna komisija. Sada pozivam Ivana iz organizacije *Legalis* koja je iz Zagreba da nam da nešto malo više informacija o inicijativi Regionalne komisije, dakle za nas ovde šta želimo da uradimo.

Predstavljanje inicijative za osnivanje REKOM

- **Istorijat inicijative**
- **Zašto REKOM**

Ivan Novosel, Legalis, Hrvatska

Ivan Novosel: Najprije bih želeo iskoristiti priliku i još jednom vas sve ljepo pozdraviti, iznimna mi je čast što sam danas pozvan ovdje i zahvaljujem se organizatorima. Pokušat ću se strpati u vremenski okvir. Makar isto mislim da će to biti dosta teško ali jedan dio mog izlaganja će se osloniti na informacije koje je Bekim bio pružio i koje će pobliže objasniti ono što je već učinjeno i što se planira učiniti vezano za inicijativu o osnivanju Regionalne komisije. Dakle struktura nekog današnjeg izlaganja će biti sljedeća: prvo ćemo kratko, vrlo kratko zbog toga jer pretpostavljam da u materijalima koje ste dobili za ovu današnju prezentaciju imate povjest inicijative. To ćemo vrlo kratko proći i

naglasiti neke vrlo bitne datume, neke bitne brojke a ne više. Nakon toga ćemo pričati malo više o tome zašto ova inicijativa, zašto potreba za komisijom. Kasnije kad odgovorimo *zašto* i kad iz toga izdvojimo neke ciljeve, pokušat ćemo odgovoriti na pitanje što će to biti. Što će biti REKOM? Četvrto i zadnje pitanje *kako*. Kako će taj REKOM funkcionirati. Odnosno pokušat ću vam prikazati sadašnju fazu oko koje se cjelokupna inicijativa odvija. Ovdje je bitno naglasiti, i to je ono pitanje koje je postavila kolegica dolje, ne znam joj ime ispričavam se, na koji način će teći operacionalizacija i instrumentalizacija cjele ove inicijative. Ovaj proces nije završen, on se i dalje nastavlja, međutim struktura se počinje iscrtavati. Pa počnimo ispočetka.

Povjest inicijative za osnivanje REKOM. Dakle povjest inicijative za osnivanje REKOM započinje, ja bih najpre o pred-povjesti, zbog čega do svega toga dolazi. Dakle to su bili ratni sukobi, koji su se bili dogodili na području bivše Jugoslavije. Dosta je teško kada se priča o ratnim sukobima, kao tvrditi to je čisto kao kad idemo u pravnu distinkciju ratnog stanja. Da li je bilo ratnog stanja, kakav je to bio rat, da li je bio građanski, da li je bila pobuna, da li je bio nacionalni rat, odnosno između nacija. Dakle tu postoje brojne interpretacije i naprosto političke elite u mnogim zemljama... ja ću ovdje istaknuti primer Hrvatske jer to najbolje znam. Oficijalna politika u jednom trenutku govori da je to bio građanski rat, u drugom govori da to je bila agresija, naprosto tu ne postoji jasna distinkcija. Međutim, ovdje u ovom trenutku je taj dio manje važan pošto je nama prvenstveni fokus na žrtvama i istraživanje onoga što se stvarno desilo, gdje su izgubljeni životi, ne ono šta bi trebalo biti na papiru ili ne bi trebalo biti. Dakle 6. travnja/aprila 2006 godine tri organizacije sa područja bivše Jugoslavije, Fond za humanitarno pravo iz Srbije, iz Beograda, Documenta iz Zagreba i Istaživačko-dokumentacioni centar iz Sarajeva su potpisale Protokol o suradnji i dokumentiranju ratnih zločina. Zbog čega je ovo bitno? Postoji već parcijalan pristup popisivanju ratnih zločina i žrtava; 1992 osnovan je Fond za humanitarno pravo koji pod vođstvom Nataše Kandić, belježi tamo gde su upali vojnici u Bosnu i oni odmah idu iza njih i popisuju. Slična situacija je bila i na Kosovu. U Hrvatskoj je isto tako postojala jedna inicijativa koja je bila i provedena, to je bio Hrvatski helsinški odbor za ljudska prava neposredno poslije vojno-redarstvene akcije *Oluja* 1995 kada je oslobođen, odnosno u ustavno-pravni poredak povraćen veći dio Dalmacije Hrvatskoj, gdje su oni popisivali i nekom metodologijom koja je bila napravljena *ad hoc* ali u tom trenutku je bila najbolja što se moglo napraviti i pokušati popisati zločini. Ovo spominjem zato što je Hrvatski helsinški odbor za ljudska prava sa još nekim organizacijama osnovao Documentu kao centar koji bi se trebao baviti popisom žrtava posljedica rata. Nakon toga te organizacije, naravno već prije je bilo kontakata to nije došlo u jednom izoliranom trenutku, u svibnju/maju 2006. odlučuju organizirati prvi Forum, prvi Forum za tranzicionu pravdu koji se održao u Sarajevu. Na tome forumu, to je nešto tipa ovoga ali samo puno veće, dolazi do prvog ja bih nazvao ogromnog *brain storming-a* gdje naprosto se skuplja kritična masa organizacija civilnog sektora koje daju svoje primjedbe, daju ideje, daju sugestije, pokušavaju napraviti viziju svega toga na koji način bi to trebalo sve izgledati. Proces koji se dalje odvija od svibnja/maja 2006. do kraja 2008. je sljedeći. Organizirana su četiri Foruma gdje je brojka tu negde oko 300-400 ljudi ako se ne varam i organizirano je 15 konzultacija. Dakle ovi ostali Forumi su bili organizirani nakon što su bile sprovedene konzultacije. Po meni su te konzultacije najveća vrijednost svega ovoga. I mislim da su ove tri organizacije inicijatorice pokazale svoju želju i tu svoju odlučnost i ozbiljnost pristupa ovom radu, zbog toga jer su uključile u cijeli taj proces organizacije i djelove društva i pojedince koji mogu dati ogromni doprinos svemu tome. To su mladi, to su novinari, to su udruženja žrtava, to su udruge veterana, to su umjetnici, to su znanstvenici i to su studenti kao što to sada radimo. Dakle bitno je prikupiti što veću masu, po mogućnosti kritičnu masu koja bi trebala postati oslonac i nešto što bi trebalo osigurati da ova inicijativa za osnivanje komisije stvarno zaživi. Devetog svibnja/maja 2008. u Podgorici je oficijalno ili službeno predstavljena inicijativa za REKOM,

dakle počelo se strukturalnije razgovarati o onome o čemu mi danas opet ovdje pričamo. Nakon toga je osnovano Koordinacijsko vijeće koje je uzelo na sebe obavezu pripremanja statuta, znači ove inicijative. I ponovno se vidi znači ova nota koja nije *ad hoc*, to neće biti odrađeno *ad hoc*, već se poslu pristupa jako ozbiljno, sa jasnim ciljem, odnosno sa jasnom perspektivom razvoja strategije koja bi trebala provesti u djelo. Zadnji forum kako je već ranije bilo spomenuto je bio održan 28-29. listopada/oktobra, u desetom mjesecu 2008 godine ovdje u Prištini/Prishtinë i na njemu je znači Koaliciji za osnivanje REKOM-a, pristupilo 110 organizacija iz cijele regije i šire, ako se ne varam bilo je i nekih organizacija iz Slovenije i 150 pojedinaca. Zaključno sa mesecom ožujkom/juli sedmom mesecu ove 2009. godine u Koaliciju je pristupilo 150 nevladinih organizacija i 200 pojedinaca. Dakle broj organizacija se povećava sa brojem održanih konsultacija i sa brojem strateških planiranja i ukupnom aktivnosti koje Koalicija provodi sa ciljem da se dobije što veća potpora organizacija za ljudska prava, udruženja porodica, organizacija za prava mladih itd. Nakon toga su formirane grupe za koordinaciju konsultacija. Ja dolazim iz Hrvatske gde smo formirali grupu, radnu grupu za mlade gdje smo tri organizacije: Inicijativa mladih za ljudska prava iz Hrvatske, Centar za mirovne studije i Legalis. Mi smo sada u pripremi, znači u operacionalizaciji, operacijski dio, koji je vrlo bitan i naprosto mi koji najbolje znamo potrebe onih sa kojima radimo, prvenstveno su naša fokus grupa su mladi. Naprosto mi najbolje razumijemo njihove potrebe, najbrže se možemo prilagoditi, to je prosto najbolji način da se ta inicijativa operacionalizuje. To je znači kratka povjest. Imate sve to napisano, imate puno bolje, puno jasnije, puno konciznije u vašim materijalima u svakom slučaju vam preporučam da te materijale pročitate. Što se tiče historijata KoREKOM-a možete otići na web stranicu KoREKOM-a gdje se nalazi većina dostupnih materijala, o onome što je već bilo učinjeno i nekih budućih promjena

Prelazimo na drugi dio a to je pitanje *zašto REKOM*. Pitanje *zašto REKOM* je sasvim legitimno pitanje kojeg mi bi trebamo postavljati cijelo vrijeme ovog konzultacijskog procesa. Ako znamo da je ovdje bilo nekih ratnih sukoba, sad hoćemo li to nazivati rat, ratni sukob, oružana borba ili nešto slično, po meni je dosta relevantno zbog toga što takav akt, takav fenomen je iza sebe ostavio žrtve. To je najbitnija stvar. Procesu formiranja nacionalnih država, raspadom bivše Jugoslavije, na ovom prostoru političke elite koje su bile formirale, koje su bile nosioci ovog državotvornog projekta su uglanom u tom trenutku, barem je takav slučaj u Hrvatskoj, a mislim da je jedino izuzetak Slovenija gde se nacionalne elite formiraju oko desnice, krajnje desnice ili desnog centra na političkom aspektu. Većina vas studira političku znanost pa onda znate da taj politički spektar podrazumjeva tradicijske vrednosti, odnosno pozivanje na povjest. U Hrvatskom slučaju to je povjest sa stoljećima u kojoj će se ponositi Hrvati i tako nekave stvari gde se ističe puno mitova i puno stvari koje naprosto ne stoje. Slična stvar je i u srpskoj povesti sa bitkom na Kosovu polju protiv Turaka itd. U tome trenutku i nakon rata pogotovo imate situaciju, i sada ta situacija još uvijek postoji, barem u Hrvatskoj je ona u postepenom smanjivanju, gdje imate relativiziranje žrtava, gdje naprosto „pa on je Srbin, mislim, nema veze mi smo protiv njih ratovali i to što je on mrtav koga briga“. Naprosto to je retorika koja je bila prisutna u Hrvatskoj do 2000 godine, u ovom vremenu je smanjena u velikom broju. Međutim ona još uvek ima svoje korenje. Postoji još jedan bitan segment u toj relativizaciji žrtava, ako se ne utvrde činjenice, ako se ne prebroje žrtve dolazi do mogućnosti licitiranja brojkama. A meni osobno nema ništa odvratnije od toga. Naprosto jer **svaka žrtva ima svoje ime i prezime, svaka žrtva ima svoje dostojanstvo i svaka žrtva i makar je tamo broj ona krije svoju osobnost. I ne može se govoriti sto ili dvesto hiljada, ne može se govoriti sto ili dvesto ljudi, ne može se govoriti sto ili sto i jedan čovjek. Naprosto sve žrtve moraju dobiti svoje ime i prezime. Moraju biti tu, znači moraju biti prepoznate.** Još jedna bitna stvar, da postoji jaka identifikacija i solidarnost sa optuženima. Opet ću govoriti iz pozicije Hrvatske i Srbije koja mi je bliža nego pozicija Kosova pošto ne znam dosta relevantnih podataka. Vi imate slučaj kada

su bila organizirana suđenja u Hrvatskoj za generala Mirka Norca ili kada se tragalo za odbjeglih generalom Ante Gotovinom, gde imate u Zadru taj grad na obali koji su za ove dosta desno orijentirano, kada je general, kada još bila potera za generalom Gotovinom kada je on uhićen imate i na zidinama Staroga grada koji potiče još iz Venecije ogroman bilbord na kojem piše „Heroj a ne ratni zločinac“. Dakle to je jedan problem zbog toga jer aktualna politika koristi takve parole i koristi takve ekstremne grupacije u društvu radi formiranja i radi prakticiranja dnevne politike što u svakom slučaju nije dobro. Nema javne osude iz političkog vrha, ako ona i dolazi što je u konkretnom slučaju bio u Hrvatskoj problem, dolazi zbog toga jer nas gleda tamo neko iz Evropske Unije. Ali onda je ta kritika vrlo blaga. Retorika se pogotovo bila zaoštravala u trenucima kada je dolazilo do izbora, bilo lokalnih bilo nacionalnih, bilo predsjedničkih. Solidarnost koja se javlja sa optuženima isto nije dobra. Nije dobra iz razloga zato što je potrebno da se ljudima, naprosto pripadnicima društva jednostavno objasni da treba da se dopusti pravosuđu da odradi svoj posao. Ako je taj čovjek kriv da je ubio tog, tog, i tog, onda on ne može biti heroj. On naprosto ne može biti heroj, on je zločinac, društvo odnosno država ga je osudila, narod odnosno kao nosilac suvereniteta koji predaje taj suverenitet izabranim zastupnicima, jednim djelom se sve to vraća i na sudsku vlast. Naprosto on je osuđen i to je nedopustivo. Ciljevi koji se stvaraju, koji dolaze posledično iz svih tih zbivanja, iz svega ovoga navedenog su sljedeći. Znači ciljevi koje bi REKOM trebao ostvariti: stvaranje službenog i objektivnog zapisa o zločinima i drugim teškim povredama ljudskih prava i humanitarnog prava. I to bi negdje trebalo biti prema sadašnjem planu u vremenskom periodu od prvog sječnja 1991. godine do 31. prosinca/decembra 2001. Dakle od početka 1991. pa do kraja 2001. Drugi cilj svega toga bi trebao biti priznavanje žrtava. Dakle da se žrtvama vrati dostojanstvo. Da žrtva naprosto ne bude samo broj, nego da žrtva dobije svoje ime i prezime. Prošli tjedan sam bio u Vukovaru i bili smo na Ovčari na mjestu masovne grobnice i nakon toga smo bili u hangaru gdje su ljudi bili zadržani prije nego što su bili streljani. Oni su naime tamo napravili jedan jako dobar koncept koji može poslužiti kao primjer znači, na koji se način mogu obilježavati nekim spomenicima ili nekim muzejima mjesta stradanja. Imate super koncepciju prostorije tipa kao što je ova i gdje unutra imate vrlo moderno, vrlo minimalistički posložene prikaze slika koje prikazuju slike svih ljudi koji su ubijeni te noći na Ovčari. Još jedan bitan cilj koji je možda dugoročno gledano i najvažniji je sprečavanje da se jedno takvo zlo ponovi. Naprosto situacija što sam bio spomenuo, nakon Drugog svjetskog rata, gdje je jedna ideologija pokušala pokrpati nasilno tektonske pomake i rupe koje su nastale tim tektonskim pomacima unutar ondašnjeg jugoslavenskog društva je urodila katastrofom. A katastrofa je ono što se dogodilo od 1991. do 2001. godine. Naprosto spriječavanje zločina se ne smije raditi, se ne radi na taj način. Ovo što mi radimo, odnosno ta naša inicijativa bi trebala pružiti konkretan i puno bolji model na koji način izbjeći ono što se bilo dogodilo od 1991. do 2001. godine. Sljedeće pitanje i pokušat ću biti kratak, je pitanje šta će to biti. Šta će biti REKOM jednog dana? Tu imam nekoliko stvari: to će biti službeno tijelo, to će biti regionalno tijelo, to će biti privremeno tijelo, to će biti izvansudsko tijelo, to će biti istražno tijelo, to će biti pouzdano tijelo, to će biti nezavisno tijelo. Pokušat ću u vrlo kratkim crtama objasniti šta to znači. Službeno tijelo opet se bazira na Bekimovom izlaganju, još ću to nekoliko puta ponoviti, nije da te kopiram ali naprosto dolazi do preklapanja. Službeno tijelo znači da će ga osnovati oficijalne institucije, bilo parlamenti, bilo predsjednici država, bilo vlade, pravnih sljednica bivše Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. Regionalno telo znači da će pokrivati prostor koji je bio pogođen sukobima na području bivše Jugoslavije. Dakle neće biti komisija za istu regiju, nešto slično u Hrvatskoj niti u Srbiji niti na Kosovu. To će biti regionalna koja će nakon toga po principu neke decentralizacije i alokacije biti raspodjeljena na sve države. Privremeno opet se referiram na Bekimo izlaganje, predviđeni rok trajanja, tj. mandat u kojem bi komisija trebala djelovati je tri godine plus šest mjeseci za objavu izvještaja. Izvansudsko mislim da vam je to jasno, znači

komisija neće nikome suditi, neće nekome moći odrediti zatvorsku kaznu i neće moći sudski goniti eventualne svedoke koji žele priznati šta se dogodilo, šta se bilo desilo ili poduzeti određene mjere koje su uzete od svedoka, odnosno od žrtava. Istražno tijelo je u velikoj mjeri povezano sa ovim izvansudskim, odnosno sudskim s obzirom na način da će istraživati šta se bilo dogodilo i pomoći u eventualnim budućim sudskim procesima, tužiteljstvima na način da imaju na jednom mjestu prikupljenu masu podataka o tome šta se bilo desilo da to mogu iskoristiti na način da se mogu podići optužnice. Šta znači pouzdano? Pouzdano znači da će komisija biti sastavljena od recentnih ljudi koji imaju kredibilitet i integritet, znači koje nisu bile na nikakav način vezani u sve ove loše stvari koje su se bile dogodile na području bivše Jugoslavije. Nezavisno tijelo znači da će makar biti osnovane odlukama parlamenata, predsednika odnosno vlada, ali da dnevna politika kao i nikakva druga politika koja se kreira u parlamentima, vladama, odnosno u predsedničkim odajama neće imati nikakav uticaj na rad toga tjela.

I zadnje pitanje, produžit ću samo još dvije minute, i zadnje pitanje je pitanje *kako*. To je pitanje koje se postavlja i bilo je postavljeno nekoliko puta u procesu u ovom današnjem razgovoru. To *kako* počinje sa osnivanjem komisije, da ne ponavljam, ona može biti osnovana odlukom, predsednika, vlade, parlamenta ili međunarodne institucije, mirovnim sporazumom. Ono konkretno što se tiče REKOM-a, u slučaju REKOM bi bilo najbolje da se ta komisija osnuje odlukama parlamenta, zbog toga jer bi ta komisija imala puno veći legitimitet. Da li se to može učiniti nekom vrstom rezolucije, da li se to može učiniti nekom vrstom zakona ili nečim sličnim zavisi o parcijalnom ustavu i parlamentarnoj praksi. Period rada, to je već bilo spomenuto, tri godine plus šest meseci. Struktura komisije čuli sm iz Bekimovog izlaganja na koji način je to izgledalo u nekim drugim primerima. Struktura ove komisije bi trebala izgledati na način da bi trebala postojati centralna kancelarija, nakon toga uredi komisije u svakoj državi. Ti uredi i komisije bi sakupljali i istraživali podatke o kršenjima ljudskih prava i povredama međunarodnog humanitarnog prava. Centralna kancelarija bi to sve sažimala i stavljala na jedno mjesto odnosno kreirala zajednički arhiv i organizirala bi javna saslušanja. Četvrta točka je izbor članova komisije ili komesara, neću se sad ponavljati, pa ću probat rezimirat ono što je bitno u svemu tome i što bi bilo najbolje za regionalnu komisiju, bi bio način da ti komesari budu izabrani nekom vrstom panela ili nekom vrstom odbora koji bi kreirale države gdje bi pretpostavljam svaka država imala jednak broj tih odbornika koji bi imenovali komesare, odnosno članove komisije. Pritom se ne sme zaboraviti da se mora uzeti u obzir regionalni karakter ove komisije što je jedinstven slučaj u povjesti komisija i tranzicione pravde i da se ne smije zaboraviti etnički i vjerski sastav cjele ove regije i naravno ti pojedinci moraju biti recentni, moraju biti stručni svaki u svojoj oblasti. Znači komisija mora biti interdisciplinarna i komisija mora imati moralni integritet. I naravno komisija mora imati, odnosno članovi komisije moraju uživati potporu većine građana u zemljama bivše Jugoslavije. Mandat komisije smo isto rekli od 1.01.1991. pa do 31.12.2001. godine. Cilj je isto spomenut, dakle istraživanje povreda ljudskih prava, međunarodnog humanitarnog prava. Međutim treba jasno odrediti koje će se to povrede istraživati, za ostale može se preporukama preporučiti da se osniju neka druga tela koja bi se trebala baviti parcijalnim slučajevima. U svemu tome ono što bi opet trebalo biti specifično za REKOM je to da se mora primeniti praksa presuda Međunarodnog suda za bivšu Jugoslaviju i pravne kvalifikacije koje se izvode iz presuda i mora se primeniti sudska praksa, odnosno pravne kvalifikacije sudskih odluka iz Hrvatske, iz Bosne, iz Srbije, i iz Međunarodnih sudskih vjeća sa Kosova. Svim tim ako ona nisu u suprotnosti sa pravnim odlukama i kvalifikacijama Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju. Ovlaštenje Komisije. Prilikom ovlaštenja komisija, komisija REKOM bi se oslanjao u najvećoj mjeri na arhivu Haškog tribunala, tu bi bilo potrebno osigurati i mogućnost zahtevanja ali i dobivanja dokumenata oficijalnih institucija država. Znači Republike Hrvatske, Republike Srbije, Federacije Bosne i Hercegovine i

Republike Kosova, Crne Gore i ostalih. Ovdje bi se trebalo uzeti u obzir mogućnost i potreba svedočenja aktera, žrtava i počinitelaca, odnosno onih koji imaju saznanja o događajima koji su se dogodili. E sad, da li bi ona trebala biti dragovoljna, da li bi ona trebala biti prisilna na način da komisija ima mogućnost tipa kao istražna parlamantarna povjerenstva siliti ih, znači imati zakonsku obavezu da se moraju odazvati komisiji? To je možda moguće primeniti na prostorima bivše Jugoslavije, ali definitivno je teško primjenjivo na državljane, na funkcionere međunarodnih država i organizacija koje su radile na području bivše Jugoslavije, koji su državljani drugih zemalja koje ne pripadaju ovim prostorima. Međutim to je otvorena rasprava u kojoj treba naći modalitet kao i većini drugih stvari. Metodologija rada je vrlo bitna ovdje i ono što je bilo podjeljeno kod državnih ureda, znači država koje se nalaze pri državama znači to da one rade na terenu i prikupljaju podatke, izjave, pisane materijale, fotodokumente, video zapise i ostale stvari. Arhiviraju ih kod sebe i ostave ih na centralnom mjestu i najbitnija stvar u svemu tome je javno saslušanje žrtava koje bi organizirao centralni ured nad upravnom prilikom tokom javnog saslušanja žrtava. Treba uraditi vrlo specifičnu, vrlo osjetljivu metodologiju gdje bi trebao biti uključen širok krug ljudi, prvenstveno psihologa, koji bi razgovarali sa žrtvama i naprosto ih pripremali na taj proces i osigurali im potrebnu psiholosku pomoć za kasniji nastavak života. Deveta točka se prvenstveno odnosi na ulogu nevladinih organizacija i na ulogu ja bi rekao studenata, učenika no ja vidim da je uloga mladih ali i celog civilnog sektora način da mi ovdje jesmo okupljeni kao inicijativa koja je pokrenuta od tri nevladine organizacije ali taj broj nevladinih organizacija se povećao kako vidite na 150 plus 200 pojedinaca, naprosto tolika masa je potrebna i ta masa treba i dalje raditi. Tu masu naprosto treba iskoristiti u trenutku kada će se morati iskoristiti jak pritisak na države, na vlade, na parlamente, na predsednike država da oforme ovu komisiju. Naprosto taj dio je krucijalan ako želimo da ova komisija zaživi jer bez tog pritiska koji dolazi iznutra ali i bez uključivanja međunarodnih organizacija, pritiskom koji dolazi iz vana bojim se da je onda ova inicijativa naprosto izgubljena. Naprosto da nećemo imati, ne u uzaludnom smislu da ovdje ne radimo ništa korisno što neće biti zapisano, nego da nećemo postići željeni efekt. Deseta točka, još imam jednu, je uloga medija. Ovdje isto danas je bilo spomenuto nekoliko puta „mediji, mediji, mediji“. Konsultacijski proces, konsultacije sa mladima, sa znanstvenicima, sa ostalim društvenim grupama provedene su i biti će provedene i dalje konsultacije sa medijima. Dakle sa medijima isto treba raditi, zbog toga što su mediji sve vreme bili naviknuti, pogotovo zbog ako uzmemo u obzir šire područno razdoblje odakle mediji dolaze i djelovali su unutar diktature, unutar komunističkog sustava jednoumlja i u tim devedesetima dolaze ponovo pod pritisak cenzure koja je u ovom slučaju produkt nacionalnih država gde su često pogotovo u Srbiji ali i u Hrvatskoj instrument ratne propagande i podsticanja međunacionalne mržnje. Sa medijima isto tako treba raditi taj proces, treba se paralelno odvijati sa svim ovim da bi oni u trenutku kada će biti najpotrebniji, a to je trenutak kada treba izvršiti pritisak na vlade, kada treba mobilizirati sve raspoložive i dobronamerne snage unutar društva gdje će čovjek odigrati vrlo bitnu ulogu, zbog toga što su oni prosto neki releji neki prenosnik, neka račva koja prenosi ovu ideju koju mi ovdje danas razrađujemo u dosta vakumiranom prostoru, gdje će oni to morati prenjeti na šira društva i zbog toga mi se jako sviđa inicijativa, koliko sam bio shvatio, da će Integra raditi sa lokalnim radio postajama, što je u svakom slučaju za pohvaliti. I zadnja stvar vrlo bitna kao što je Bekim već pomenuo to su izvještaji. Izvještaji osim što su to ogromne knjige barem je takav slučaj bio u Peruu, u Argentini je taj slučaj gdje je knjiga postala bestseler *Nunka Mas*. Ja pretpostavljam da će tu biti ogromnog broja materijala i naprosto kada takav način sad ulazi u operacionalizaciju... prosto kada imate takvu količinu materijala koji će prvenstveno služiti znanstvenicima za neka buduća istraživanja tu treba navesti i neko struktuiranje i neko sažimanje toga da bi široj društvenoj skupini ona bila prihvatljiva, naprosto da bi mogli razumjeti o čemu se radi. Znači izvještaj je produkt rada komisije, u našem slučaju, u stvari u slučaju REKOM-a

to bi trebalo odvijati se u tri godine plus faza od šest meseci gdje bi taj izveštaj trebao biti završen, preveden na sve bivše jugoslavenske jezike koji su službeni, i gdje bi on trebao biti javno prezentiran. Druga stvar tog finalizacijskog delatnog projekta su preporuke koje mogu biti obvezujuće i koje ne moraju biti obvezujuće. Ja mislim da bi u svakom slučaju bilo dobro kada radimo na ovoj inicijativi da pokušamo taj dodatni pritisak na parlamente, predesednike vlade država da preporuke koje će dati komisija budu obvezujuće. Zbog čega to govorim? Zbog toga jer komisija u svemu tome, sad se nadovezujem na ono što sam rekao prije, komisija u celoj ovoj analizi događaja koji su se dogodili, u celom ovom prebrojavanju žrtava može dati ogroman doprinos stabilizaciji i ozdravljenju svih naših društava. Dakle više ne govorimo o suživotu, već da naprosto počnemo govoriti o životu. Da se naša društva približe toliko željenoj evropskoj zajednici kojoj mi nesumnjivo pripadamo, ali mi sami moramo odraditi taj dio posla. Ono što ja vidim, sad ću se ja ponoviti i time ću završiti, ono što ja vidim u tim preporukama kao super stvar, je ta budućnost koja će osigurati budućnost ne samo nama, našoj djeci, budućim generacijama. Naprosto političke elite gube prostor za manevriranje i manipulaciju. Naprosto da se prisile obrazovni sustavi, da se prisile vjerske zajednice i obrazovni sustavi [da promene] svoj odnos prema nedavnim događajima ali ne samo prema jednom, već prema događajima koji su se događali četrdeset godina i nakon toga do 1999. u bivšoj Jugoslaviji. Da se u nacionalane obrazovne kurikulume uvede odgoj obrazovanja za ljudska prava kao jedini mogući osigurač koji može osigurati naša društva, općenito društva u celom svetu od toga da ponovo dođe do ovakvih sukoba. Jedini lek protiv ovoga je tolerancija i naučiti živjeti sa različitim i prihvatiti različitost kao nešto super. Ponovo tu ponavljam ono što sam rekao prije, ljudi nisu jednaki ljudi su različiti i to je blagodar, ljudi imaju samo jednaka prava a prvenstveno pravo nam je poštovati drugoga i pridržavati se one zlatne *Sloboda prestaje tamo gdje počinje sloboda drugome*. To je formula koja ova komisija mora istaknuti i koja daje mogućnost da će se ovo dobro završiti. Ja vam se zahvaljujem, zahvaljujem prevoditeljki i prevodiocu, nadam se da nisam prebrzo govorio i hvala lijepa.

Kristijan Hasani: Kristijan Hasani, student političkih nauka. Imao sam jedno pitanje za gospodina Blakaja jer je prvi započeo priču o konceptu REKOM. **Koliko** mislite gospodine Blakaj da **će** Regionalna komisija o obelodavanju istine biti funkcionalna u jednom vremenu koje je još uvijek nestabilno, gde se još uvek nastavlja po starom, pothranjuju se snažni nacionalni osećaji od svih stranaka, kako od strane žrtava, nastradalih, počionioca ovih zločina, kada se zna da za obelodavanje činjenica je potrebno imati zajedničku saradnju svih stranaka. Znači koliko vi mislite, faktički znamo da neće nadležne osobe ove inicijative biti uistinu nadležne i nepristrasne niti za jednu stranu, jer kako ste i vi sami rekli treba da postoji zajednička saradnja i kooperacija druge strane u ovom slučaju srpske strane. Koliko mislite da nacionalistički osećaji i međuetnička mržnja mogu uticati na upućivanje dokaza možda na pogrešnu stranu i koliko može da utiče problem nacionalizma na ovu komisiju.

Bekim Blakaj: Kristijane hvala na ovom pitanju. Imaš pravo, međuetničke kao i međudržavne tenzije sada su zaista velike. Na nesreću, moje je uverenje da se one samo još više produbljuju. Zašto? Ima mnogo raznih razloga ali mi se čini da jedan od tih razloga je predrasuda i pogrešno informisanje, ili dezinformacije. Verujem da bi sve ovo bilo drugačije kada bismo uzeli hipotetički: ova komisija je izašla sa svojim produktom, respektivno sa izveštajem. Drugačije bi ljudi reagovali kada bi videli, kada bi pročitali činjenice, kada bi slušali žrtve kroz šta su sve prošli i šta su sve preživeli, vjerujem da bi ovo stvorilo jednu platformu i da se polako stišaju strasti i da se prihvati istina. Spomenuo si decidivnu saradnju srpske strane. Što se tiče civilnog društva, mislim da u Srbiji ima jedan dio civilnog društva koji je zdravog rezonovanja u smislu da stalno maksimalno potencira da se formira ova Komisija sa ciljem da se i u Srbiji čuje šta se desilo u Hrvatskoj, šta se desilo u Bosni, šta se desilo

na Kosovu. Na kraju krajeva ta istina je preko potrebna za samo srpsko društvo, za njih same ali i za druge. Iako za ovu komisiju treba da potpišu sve države iz regiona. Da li će potpisati i Srbija ako prizna Kosovo u međuzvanične odnose? Ovaj odgovor još uvek ne znamo, ali je ideja da u jednom određenom momentu, nadam se na kraju procesa ovih konsultacija, da se započne sa medijskom kampanjom, i sa još jednom drugom kampanjom a to je sakupljanje milion potpisa. E tada će imati jednu jaku bazu. Zato se ja nadam da će u skoroj budućnosti biti moguće formirati Komisiju, a kasnije će same činjenice govoriti. Definitivno, kada se pruže dokazi neće biti prostora za manipulaciju ili nešto slično. Hvala.

Kushtrim Koliqi: Devojka u ljubičastom.

Liridona Neziraj: Imam jedno pitanje za kolegu iz Hrvatske. Zovem se Liridona Neziraj, dolazim iz Đakovice/Gjakovë i htjela bih postaviti pitanje kolegi. Kakve kriterije treba ispuniti da bi mogao biti dio ove komisije, koji nivo obrazovanja treba imati, i da li treba da se održe treninzi za ove osobe izvan države da bi mogli učestvovati u ovoj komisiji. Kakav pristup treba imati?

Ivan Novosel: Kada pričamo o kriterijima, to je naprosto još uvijek podložno raspravi. Ovaj model kojeg sam ja vama prezentirao, on nije finaliziran, niti približno nije gotov, na njemu će se još neko vrijeme raditi. Možda sam zaboravio reći pa ću sad iskoristiti ovu priliku. Ovdje će biti, unutar rada same komisije imamo dvije vrste, grubo rečeno, najmanje dvije vrste posla. Na jednoj strani imate same komesare, odnosno članove komisije, pa sad bi htio samo pitati da li ste mislili kakve će oni uvjete trebali postaviti ili mislite na nešto drugo? Dakle kakve će oni uvjete trebati ispuniti. Aha. Znači uopšte na ovom projektu. Ovo još uvijek nije REKOM, još uvijek nije regionalna komisija ovo će postati regionalna komisija u trenutku kada parlamenti, vlade ili predsednici država donesu odluku o tome da su voljne osnovati ovu komisiju. Ovo je još uvijek inicijativa za osnivanje REKOM-a, inicijativa civilnog društva, samim tim što ste vi ovdje vi sudjelujete u tome. Na koji način ćete se uključiti, participirati dalje ovisi samo od vas. Ja znam kakva je situacija u Hrvatskoj pa pretpostavljam da je takva situacija svugdje, ko je voljan raditi naprosto će mu se osigurati prostor da radi. To je jasno samo po sebi. U kasnijoj fazi kada će doći, opet govorimo hipotetski, kada će doći do osnivanja REKOM-a, na jednoj strani ćete imati komesare, dakle članove komisije. Koliko će njih biti isto još uvijek nije poznato, a na drugoj strani će te imati operativce da se na taj način izrazim, ljude koji imaju već iskustva, koji su radili u nevladinim organizacijama, radili u samoj ovoj inicijativi koja će prikupljati podatke, koja će određivati poslove, znači pripremu za rad komisija. Ne može se sada očekivati od, govorim sada napamet ali recimo od dvanaest ili trinaest komesara obiću celu regiju i razgovaraju sa svakom žrtvom. Da bi to obavili trebalo bi im jedno šesnaest života, i ni to ne bi bilo dovoljno. A uvjeti što će komesari koji su do sada poznati, trebati ispuniti da bi postali komesari će isto biti zacrtani u jednom djelu kada će se ova inicijativa predstaviti državama. Pretpostavljam da će to sigurno biti kriteriji da ta osoba nije bila umešana u ratne zločine i ratna događanja u bilo kakvom negativnom kontekstu. Morat će se uzeti kao uslov vjerovatno njihova stručna sprema, ako su znanstvenici u kojem se području radi, pošto će komisija biti multidisciplinarna i te osobe će morati uživati poverenje većine stanovnika država bivše Jugoslavije. Ako se ti osnovni uvjeti ne zadovolje i komisija u trenutku kada se osnuje, ako imamo loše komesare, koji loše obavljaju svoje poslove i koji nisu priznati od stanovnika, a sa druge strane može se pojaviti i mogućnost da nisu priznati od organizacija nevladinog sektora, naprosto posao postaje uzaludan. Nadam se kolegince da sam bio jasan.

Kushtrim Koliqi: Hvala. OK. Samo da se držimo nekoga reda., čini mi se ona djevojka sa plavim naočarima, nastavi, nastavi.

Lirije Avdiu: Ja sam Lirije Avdiu. Ja se vraćam na početak kada je gospođica Shukrije rekla jednu rečenicu koja je ostavila snažan utisak na mene. Bila je upravo ova rečenica „u zemljama bivše Jugoslavije ne smijemo više da upotrebljavamo reč *neprijatelj*“. Ovdje se prirodno nameće pitanje kako može da se postigne tako nešto kada treba da imamo u vidu da smo odrasli u ubeđenju da imamo neprijatelje, naši neprijatelji, znači Srbi su uhranili u nama mržnju prema njima. I još nešto, kako može da se postigne to da mi mislimo da nemamo neprijatelje kada uzmete u obzir okolnosti i uslove u kojima mi rastemo.

Shukrije Gashi: Da bi se eliminisala reč *neprijatelj*, potrebno je da sve grupe naroda koji su preživeli rat ili konflikt, ili udarac u bilo kojoj formi, da se distanciraju od takvih dejstava, da bismo ocenili šta nam je donela kriminalna radnja. Kada bismo rezonovali na ovakav način onda bismo doći do završetka jer revanš i neprijateljstvo nastavlja da se razvija, nastavlja da se kultiviše. Da bismo u korenu prekinuli revanš i da bismo ostavili prostora da zasadimo prijateljstvo, a za mržnju u našoj sredini u stvari treba da reagujemo suprotno. Mi sada treba da ne zaboravimo prošlost sa ciljem da se više ne ponovi i da se okrenemo prema budućnosti koja stvara uslov da se nađe povoljan teren za razvoj ideje o osnivanju REKOM-a, koja će biti jedna dobra mogućnost za sve nas ovde i van ove sale bilo gde u bivšoj Jugoslaviji da iz svakodnevnog rečnika nestane jednom zauvek termin *neprijatelj*, a zameni se terminom *prijatelj*. Za ovo normalno da treba dosta napora, žrtve, a ja sam zaista sigurna da šta god da je mi ćemo uspeti da to uradimo u našoj skoroj budućnosti. Biće nemoguće da do idealne mase zajedničke interese izbalansiramo, da dođe do oduška duši među žrtvama iz raznih mesta ali svaka slična inicijativa zahteva požrtvovanje. Mi svi znamo da, pa i na kosovskom slučaju da uzmemo jedan analogan slučaj a to je Ahtisarijev paket sa izborom gdje niko od nas nije zadovoljan, ali moralo je da se nađe neko rešenje koje je bilo dosta bolno ali to je bio jedini uravnoteženi izbor. Obzirom da ima mnogo država pa ćemo imati mogućnost da pronađemo one koje će nas podržati jako brzo iz evropske zajednice sa činjenicom da za takva pitanja treba brzo rešenje. Svet nema vremena da čeka jer tempo kojim se dešavaju događaji u svetu, trebalo bi im desetine godina da bi se bavili pojedinačnim slučajevima. Zato imamo potrebu za jednim racionalnim i brzim pristupom na kojem će svi nešto dobiti, što je upravo ideja o osnivanju REKOM-a. Na ovom aspektu od posebnog značaja je naše gledište ove ideje na osnovu ovog prijateljskog aspekta koliko ćemo imati moći da to prihvatimo sa gledišta prijateljstva. Prvo je potrebno da mi raščistimo sami sa sobom koliko smo spremni da se žrtvujemo i zašto da se žrtvujemo. Ovo je znači jedan odgovor koji mogu da dam.

Kushtrim Koliqi: Gospođica.

Krenare Ymeraj: Ja sam Krenare Ymeraj, htela sam da postavim jedno pitanje na koje može bilo ko od vas da mi odgovori. Moje pitanje glasi: ja sam slušala svu vašu raspravu do sada i nekoliko puta je spomenuto dostojanstvo žrtava. Na koji način vi kao Komisija možete da povratite dostojanstvo žrtvama, možda verbalnim načinom, ili možda uopšte ne može da se povрати dostojanstvo žrtvama. Ovo je bilo moje pitanje, kako i na koji način.

Bekim Blakaj: Hvala na pitanju. Znam da imamo jako malo vremena ali ću pokušati da ti odgovorim na pitanje. Sve dok se žrtve pominju samo kao brojke, ovoliko je ubijeno... Sve dok se oni vode kao brojke i sa tim brojkama se manipuliše, bilo ih je ovoliko, ne bilo ih je toliko, ne oni neće imati

dostojanstva. Nije dovoljno ni to da se samo napravi lista žrtava. Moralno dostojanstvo će se vratiti žrtvama i njihovim porodicama onog momenata kada se priznaju kao žrtve. Kada se prizna da su oni ubijeni. „Da, mi smo počiniozi zločina, tražimo oprostaj“, e tada će se vratiti dostojanstvo žrtvama. Znači ne samo da se broje kao brojke, jer oni imaju porodice, imaju dom, nedostaju svojim bližnjima, prijateljima, društvu, ali sve dok mi ćutimo i spominjemo žrtve samo jednom godišnje, kako smo maloprije rekli da odemo na jednom godišnje na groblje, onda im nećemo vratiti dostojanstvo. Ovo je bio moj kratak odgovor.

Kushtrim Koliqi: Čini mi se da je bila ona devojka tamo i gospodin, sada vas je troje. Ovako mi se čini da sam vas zapazio.

Shukrie Ahmeti: Hvala. Ja sam Shukrie Ahmeti. Htela sam da postavim jedno pitanje gospodinu Bekimu. Da li mislite da ćemo uspeti da pridobijemo činjenice o onima koji su izvršili zločine za vreme rata? Da li mislite da će te osobe izaći pred pravdu i biti kažnjene u toj meri koliko bi trebali biti kažnjeni? Da li mislite da ćemo uspeti da na ovaj način na ovim sastancima, da se barem nekako kazne te osobe? Hvala.

Bekim Blakaj: Danas sam spomenuo, nešto ranije, da nažalost procesuiranje predmeta za ratne zločine, za ubistvo, prisilni nestanak je minimalmo da ne može biti minimalnije. Spomenuo sam i činjenicu da su komisije, iz iskustva drugih govorim, jako pripomogle sudstvu da dobije dodatne dokaze za počinjeni zločin. Da budem iskren, većina zločinaca se nalazi u Srbiji i nemoguće je njihovo izručenje nepriznavanja nezavisnosti i tako redom. U toku su dva procesa, jedan sudski proces je pri samom kraju koji se odvija u Srbiji za masakar koji se desio u Suvoj Reci/Suharekë. Verujem da ste vi taj proces svi pratili preko medija. Želim da vam kažem nešto veoma interesantno, iako nije u vezi sa odgovorom. Imamo slučajeva kada pripadnici različitih jedinica, jedinice koje su izvršile zločin ponudili su se sami da svedoče o onome što se desilo. Nisu tražili niti su aplicirali za amnestiju, jednostavno ih je nešto teralo, zasigurno ih je pratila prošlost pa su se ponudili i našoj organizaciji ali i sudstvu da svedoče o događajima. Ovo mi daje nadu da će barem za jedan veći dio zločina koji su se desili pronaći počiniozi zločina i da će se suočiti sa pravdom. Hvala.

Bledon Jetishi: Još jednom, ja sam Bledon Jetishi. Ovako, moje pitanje glasi, može i kao pitanje ali može i kao preporuka za sve prisutne sagovornike. Na primer, oni svedoci koji su u starosnoj dobi, već dolazi do njihovog nestanka, znači oni odlaze, nestaju, iza njih ne ostaje ništa jer oni svoju priču nisu nikome ispričali. Ovo je jedna od stavki. Drugo, možemo videti da u Sjedinjenim Američkim državama ima nekoliko, oni su videli da je kriminalitet u razvoju u toj meri kada oni više nisu mogli da otkriju sve kriminalne radnje, uglavnom u okviru svoje države, doneli su odluku da počiniozi zločina mogu da se samovoljno jave u sudstvo i tako svedoče o počinjenim kriminalnim radnjama i protiv njih neće biti podignuta optužnica. Neće im se suditi i ovo je bio jedan od načina kako da pomognu ljudima da saznaju ko je i zašto je izvršen zločin, i da se na taj način zatraži oprostaj tih osoba koje su izvršile zločin. I poslednja stavka. Ponovo uzimam za primer zatvor Dubravu/Dubravë. Kada smo otišli u zatvor polovina njih je zažalila što je uopšte krenula tamo. Masakar je izvršen unutar zatvora a oni su podigli memorial na jednoj livadi. Šta će im taj spomenik, kome su ga napravili? Neka se napravi na mestu događaja, ako imamo potrebu za jednim kvadratnim metrom mesta valjda ga možemo naći među hiljadama kvadratnih metara. Pa na kraju krajeva nije problem ako uzmemo taj metar od nečijeg dvorišta, za žrtve bi sigurno svako pristao. Problem je u tome što se žrtve uopšte ne

poštuju onako kako im sleduje i ove probleme mi kao grupa, kao studenti treba da damo naša mišljenja i da tome dođe kraj. Toliko sam imao.

Bekim Blakaj: Hvala Bledon. Dotakao si nekoliko važnih pitanja koja su od izuzetne važnosti. Spomenuo si žrtve koje su u dubokoj starosnoj dobi, da li imaš neki predlog šta bi trebali da uradimo?

Bledon Jetishi: Da li ima boljeg predloga od ovoga: organizacije koje se kao bave ovim poslom, zna se ko su ti ljudi, njihove aktivnosti. Mi znamo da ima komisija koje vrše poslove izgradnje bez dozvole. Umesto da ide i da nadgleda izgradnju bez dozvole on ode u *Grmiju* i pije kafu ili negdje drugo. Tako se isto dešava i sa komisijama i sa udruženjima koja su na terenu. Hoću da kažem, uzet ću običan primer ako uzmeš da odradiš jedan posao onda dovrši ili se izjasni da nisi u stanju da to odradiš i da ne zavisi neki dokaz ili činjenica od tebe kada je ti sam stvaraš nestalom. Neka su tu ljudi koji uživaju poverenje u narodu i koji obavljaju svoj posao časno. Jer ovo je na kraju istorija albanskog naroda uopšte. I za zločine koje je izvršila Federativna Republika Srbija.

Kushtrim Koliqi: Čini mi se da vi mislite da ne treba čekati da se formira komisija. Organizacije koje se trenutno bave ovim poslom jako će brzo imati prikupljene činjenice sa informacijama od svedoka, starijih žrtava, onih koji su u dubokoj starosti. Jedan od direktnih zaključaka je da se ne zna kada će se ova komisija formirati. Takođe se ne zna koliko će to čekanje trajati. Tako da je sasvim jasno da svi dokazi i prikupljene činjenice od ovih organizacija služit će toj komisiji. Ovako, možda je trebalo da se bavimo inicijativom od ovih organa koji deluju ne samo na Kosovu.

Ivan Novosel: Djeluje misija Evropske unije EULEX, ispravite me ako griješim mislim da je tu misiju priznala i Srbija kao legitimnu, kao nastavljajući UNMIK-a, ispravite me ako grješim molim vas. Znači ona je sasvim legitimna na isti način na koji je bila i misija UNMIK-a rezulucijom Vjeća sigurnosti. Pola pola. Jel ili nije? Je, dobro. Dakle meni se čini da su to otvorena vrata pošto smo ranije, i Bekim je bio pričao o tome i ja sam spomenuo i rekao da komisije mogu osnivati države, odnosno institucije država ali mogu ih i osnivati i međunarodne organizacije ili... Dobro institucija ili Evropska unija je neki vid i međunarodne organizacije i konfederacije i federacije, to je sad dosta konfuzno, ovisi od ove interpretacije. Tu se može napraviti neki konsenzus i naći neko rješenje da ako čisto strikno pravno gledano ako Srbija ne priznaje i Bosna i Hercegovina ne priznaje nezavisnost Kosova da se može doći do zvaničnog do službenog uspostavljenja misije, u biti ove regionalne misije. Stvarno ne mogu ponuditi neki bolji odgovor, mogu samo ponuditi neke hipoteze naprosto jer to još nije došlo u fazu operacionalizacije i još će proći neko vrijeme dok ova komisija zaživi ali do onda ja se iskreno nadam da će se do onda stvari riješiti u dobrom svjetlu.

Kushtrim Koliqi: Imamo još tri pitanja do kraja. Gospodin.

Lavdim Rizani: Student političkih nauka, pitanje je za vas i za vaše paneliste. Šta mislite vi da li će ova Komisija biti legitimna i da li će biti prihvaćena od ostalih država? I šta vi mislite da li će ova komisija biti podeljena na departmane, što znači da se bavi samo sa nekim pitanjima, ili samo sa jednim pitanjem? Da ili ne. Ili zašto ne jedna a zašto ne druga. Hteo sam samo malo da se nadovežem na reči gospodina Ferizi-ja. Ovdje je rekao da ima argumenata za ove zločine koji su izvršeni. Ima i po drugim organizacijama. Istina je da imaju te argumente organizacije ali zašto se ove organizacije ne adresiraju na odgovarajuće mesto. Zašto ovako stoje i samo se nakupljaju a ne adresiraju na pravo mjesto kod nadležnih organa koji će se baviti ovim slučajevima. Hvala.

Kushtrim Koliqi: Oprostite zamolio bih vas, dajte odgovor na koncizan način, dajte kratak odgovor, da bi bilo više pitanja i više obrazloženja. Znači momentalno imamo dva pitanja.

Bekim Blakaj: Ivan je to jako dobro obrazložio, još uvijek treba mnogo da se debatuje u vezi sa mandatom komisije. Što znači da u ovom momentu ne mogu da kažem, ne mogu da dam odgovor šta je ideja. Ivan je rekao da će biti jedna centralna kancelarija Komisije i onda će u svakoj državi biti po jedna nacionalna kancelarija koja će koordinirati njihov rad, što znači da je to ideja. Što se tiče mandata ili kršenja ljudskih prava sa kojima će se baviti Komisija još uvijek nema zaključaka u vezi sa ovim. Hvala

Kushtrim Koliqi: Abdullah

Abdullah Ferizi: Mogu da dam samo moje lično mišljenje. Vi jako dobro znate da mesto i vreme u kojem mi živimo je mnogo pod uticajem odluka koje se ne donose na Kosovu. Ako se vratite unazad u vreme pre rata, možda i za period samoga rata imate učestvovanje raznih počinioaca i različite centre za smeštaj. Trenutno ste za Kosovo videli... I čitav ovaj proces, pogotovo nakon rata bilo je situacija kada se informacije nisu davale. Uzmimo za primer KFOR, što je trebalo barem u ovom pravcu da se daju informacije a da ne govorimo koliko predmeta imamo nerešenih u UNMIK-u. Bekim je spomenuo koliko predmeta je rešeno u sudstvu tako da iako imaju te informacije koje se nalaze vani, sakupljene su, potrebno je nešto uraditi sa informacijama. Postojeći organi nisu ništa do sada uradili sa informacijama. Tako da ponavljam da ono što mislim da može da dâ težinu ovim skupljenim argumentima...

Kushtrim Koliqi: Ovo je faktički *suma summarum* odgovor a to je “nema ko da vas trenutno finansira”. Momentalna politika, momentalne nadležnosti ljudi koji imaju institucije koje nisu zainteresovane da ih obrazlože tako da nema tačne adrese gde da se pošalje.

Bekim Blakaj: Ako mi se dozvoli samo jedno malo objašnjenje. Znači bilo je mnogo krivičnih prijava ovde, ovde pitanje da prema zakonu na snazi ne može se jedan sudski proces održati nad nekom osobom u njenom odsustvu. Ne znam da li me razumete? Dok se ne uhvati osumnjičeni nema sudskog procesa, zato su svi predmeti blokirani i na njima se nakupilo prašine. Hvala.

Kushtrim Koliqi: Preposlednje pitanje. Gospodin.

Besart Metaj: Hvala. Ja sam Besart Metaj iz Đakovice/Gjakovë. Student sam druge godine na Pravnom fakultetu. Želio sam da podržim Liridonovo mišljenje i tražim faktički jedno kratko obrazloženje od vas. Ja se slažem sa Liridonom koji je postavio pitanje šta će da se desi sa žrtvama ili sa svedocima koji su bili očevici masakra, a koji su sada u dubokoj starosti, imajući u vidu da oni dan za danom imaju sve više psihičkih i mentalnih problema, neki od njih i umiru. Da li mislite da sa njihovim odlaskom nestaju i činjenice a mi se dosta nadamo od ove Koalicije za REKOM i nadamo se da će se što pre formirati i mobilisati svoje strukture koje poseduje, jer mi smo svedoci da rat na Kosovu je okončan pre deset godina. Preciznije, od 2000. godine pa sve do 2009. godine znamo da se mnoge organizacije bave sa ovim pitanjima. Neke organizacije samo da bi opstale, a neke koje su već poduzele akcije na terenu. Mi imamo i parlamentarnu grupu, parlament Kosova koji ima Parlamentarnu grupu za pitanja nestalih lica i pitanja političkih zatvorenika. Ni oni ništa nisu uradili u ovome pravcu. Ja kao učesnik ovih konsultacija htio sam da još jednom od vas zatražim veću ozbiljnost na ovom poslu, i da ste konkretniji i da ako imate sreće nastavite sa ovom Koalicijom. Hvala.

Shukrije Gashi: Zabrinutost koju si podelio sa nama i pre i sada je zaista na mestu. Na Kosovu da bi realizovao jednu takvu mogućnost, znači bi da svedoci koji su u dubokoj starosti i da bi se njihov glas čuo kao i da bi se realizovala pravda je jedan nedostatak direktnog odnosa između vlade i civilnog društva. Ukoliko bi bilo česte i brže istinske saradnje, onda bi sve ove inicijative odvojeno od nevladinih organizacija stigle na pravu adresu. Ali da bi se ovo ostvarilo nam je potrebna vaša pomoć. Mi radimo onoliko koliko možemo u našoj inicijativi, da bi ona ojačala, što će sigurno imati poteškoća, potrebna nam je vaša pomoć. Bez vaše pomoći, bez podrške sveobuhvatno, i vas studenata, sudija, važnih ličnosti društva ne može se ništa postići. Vlada trenutno ima puno problema pa smo uporni da je probudimo iz sna i tek onda zajedno možemo nešto napraviti. Zasebno onda sve ovo ostaje samo inicijativa i svi argumenti koje imamo kao i činjenice će ostati u arhivi za dugo vremena. Pa zato smo ovde pozvali vas da preporukama, predlozima, poguramo ovaj proces napred. Ovo je odgovor sa moga gledišta. Hvala.

Kushtrim Koliqi: Poslednje pitanje. Pitanje, zar ne? Ili mišljenje?

Naser Lajqi: Ja vas za početak pozdravljam. Zovem se Naser Lajqi i direktor sam organizacije *Syri i Visionit*. Manje ili više većina se bave predrasudama jer znaju kakva nam je politička situacija sada sa državom Srbijom. Ali to je projekat koji je tek sada počeo, kako je rekao naš kolega Ivan ako se ne varam, te se očekuje da bude završen krajem decembra što znači da imamo još dvadeset meseci posla, pa čak mislim da će nas do tada i Srbija priznati kao državu. To je kao jedna predrasuda, iako je od mene. Ali ja bih rekao, da li ovoj komisiji pretilo nešto iznutra, što će se desiti ako u poslednjem trenutku organizacije koje predstavljaju porodice nestalih osoba i svedoka odbijaju da sarađuju sa nama. Da li je predviđena opasnost? Jer svaki put kada nešto pripremamo treba da predvidimo i rizik. Prosledio bih još jednu preporuku, pošto smo u fazi preporuka. **Kada smo kod osoba koje su u dubokoj starosti, predložili su da se da prioritet ovim predmetima, da se ponovo uzmu izjave od njih ako su u stanju da ponove izjavu koju su prethodno dali. Zašto ne, to može biti evidentiran dokaz i kao video snimak koji bi mogao da pomogne u budućnosti.** Hvala.

Bekim Blakaj: Hvala gospodine Lajqi na vašem pitanju. U stvari postavio si jedno pitanje koje je na mestu iako smo mi već spomenuli imena nekoliko nevladinih organizacija koje su se pridružile Koaliciji i tako redom. Treba da imamo u vidu da jedan veliki broj njih nije pristupio Koaliciji. Mi smo imali konsultacije, jer si ti spomenuo udruženja članova porodice žrtve, prošle godine smo imali konsultacije sa udruženjima, plus i na Forumu, a u međuvremenu smo takođe imali sastanke sa njima. Uistinu njihov stav prema ovoj inicijativi nije bio niti negativan a niti pozitivan, izjasnili su se da im treba još vremena, što je u redu, da se konsultuju i dobiju što više informacija u vezi sa ovim procesom. Jako je teško imati ih sve uz sebe. Normalno je da ima neka organizacija ili udruženje koje se izjasnilo protiv, ja sam to spomenuo i kod iskustava drugih komisija da udruženja nisu priznala koaliciju i u jednom drugom slučaju. Cilj ovih konsultacija je okupljanje ne samo udruženja članova porodica žrtava nego i drugih grupa kao što su mladi, umetnici, istoričari, novinari i tako redom. Tako da se nadam da će u jednom trenutku svi uvideti, primetiti važnost komisije i onda će se priključiti Koaliciji za komisiju. Ovo je bio jako kratak odgovor.

Zaključci

Kushtrim Koliqi: Hvala svima na pitanjima. Ja ću vrlo kratko, iako je čitav ovaj prostor snimljen kako video snimkom tako i audio snimkom. U toku sledeće nedelje izaći ćemo sa transkriptom svega što ste vi ovde govorili. Ja sam obuhvatio nekoliko vrlo važnih stvari koje su ovde rečene, tako da ću ih na kratko ponoviti. Manje više ću i zvanično zatvoriti ovaj naš skup tj. konsultacije, pa onda idemo na ručak. Šta se ovde govorilo, šta je ljudima bilo najvažnije? Spominjale su se mnogo činjenice, mnoge priče su ispričane, ali one moraju da se negde vide, da negde izađu, treba da postoji neka adresa na koju će se iskreno nadam, bilo da je to neka komisija ili sudstvo, ili bilo ko ko će ove činjenice uzeti kao bazu na razmatranje. Spomenulo se da svakako treba da bude saradnja i sa EULEX-om. Uzmite u obzir da su oni najviše nadležni što se tiče sudstva i imaju veliku moć u smislu političkog pritiska unutar regiona u sakupljanju činjenica. Njihova moć je dosta veća nego političara, lokalne političke branše. Takođe se spominjalo nešto što je vrlo važno u kontinuitetu, neprestano, posebno da bi žrtve trebale imati informaciju. Da bi imali informaciju šta se dešava sa njihovim pričama, u kojoj su fazi njihove priče, da se ne ostave po strani u smislu da se uzme izjava i da se onda ostavi sa strane a da se oni ne informišu više. Njihovo informisanje i učestalija komunikacija između njih i organizacija, institucija, u ovom slučaju i komisije, u smislu da je neprekidna komunikacija sa žrtvama, grupom koja je najosjetljivija u čitavom ovom procesu. Takođe se govorilo uopšteno u smislu generalizovanog optuživanja, dok su u smislu svedočenja loše stvari. Ne možemo generalizovati optužbe koje mi činimo u odnosu na drugu naciju, ili na neku zasebnu grupu ljudi. Uopštavanja treba da ostavimo sa strane za vreme ovoga procesa jer ćemo samo na taj način da pomognemo procesu. Govorilo se dosta o informacijama i državnim dokumentima naročito Srbije koji u ovom slučaju treba da su nam dostupni. Srpska država je davala naredbe, šta su oni radili, imaju nešto po arhivama koje trebaju da se otvore. Uvid u njihove arhive trebaju da imaju sudstva, komisija a u budućnosti bilo ko. Ali treba da bude nekakav politički pritisak na državne arhive vezane za period Slobodana Miloševića, koje bi trebale da su dostupne ovom procesu. Govorilo se o važnosti institucionalnog pokroviteljstva prema žrtvama, institucija Kosova. Oni su plaćeni od naših poreza, treba da postoji posebna nega i briga za žrtve. Govorilo se o velikoj ulozi i saradnji sa medijima. Većina medija će biti pozvana na konsultacije, na neki način će se podići njihova svest da budu malo aktivniji u vezi sa ovim procesom inicijative REKOM ali i u procesu suočavanja sa prošlošću, što je od velikog značaja. Da ne idu samo kad je godišnje okupljanje ili kad je neka komemoracija u teatru ili gde god da je i da izveštavaju. Nego da se sa dosta velikom ozbiljnošću bave ovim pitanjem. Govorilo se o samosvesti i informisanju u cjelini. Samosvest i informisanje društva u vezi sa procesom suočavanja sa prošlošću, koliko je važan ovaj proces, koji su rezultati i koje su dobiti kosovskog društva kao prioritet ovog procesa. U isto vreme informisanje društva o ovoj inicijativi, koja je ambiciozna i ne znači da se mora hteli ne hteli da se formira i ne mora da znači da će imati uspeha. Najvažnija je dobra motivacija i pristup, osećajnost. Zašto smo se okupili svi mi ovde jer verujemo da će se formirati komisija koja će imati pozitivan efekat. Govorilo se o identifikaciji žrtava, treba da se identifikuju žrtve i vrste žrtava, sa kojom vrstom žrtava će se baviti ova komisija i uopšteno da se izvrši podela vrsta žrtava, mnogo veća i mnogo šira i da se generalizuju, jer ima mnogo organizacija, Crveni Krst, Fond za humanitarno pravo koje su radile u ovom pravcu i ima još mnogo istorija i događaja koje se još nisu ispričale tako da ćemo dobiti bazu podataka sa svim informacijama. Govorilo se o preciznom informisanju ili o dezinformaciji, o tačnom informisanju a ne da izazove nejasnoće. Svaka reč koja se iznese, svaka informacija treba da bude tačna i istinita. Pogotovo u vezi sa ovom komisijom, kad pogledaš ni ja još uvek ne mogu tačno da kažem kada će se formirati ova komisija jer je zaista jako velika. Jako velika investicija, kao i dosta veliki trud društva. Kada je informisanje tačno onda ćemo imati i pozitivnih rezultata. Govorilo se i o svedocima koji su u dubokoj starosnoj dobi, u

dubokoj starosti, da imaju afiniteta i pre osnivanja REKOM. Ko zna kada će se formirati REKOM. Međunarodni Crveni Krst, Odbor za zaštitu ljudskih prava isloboda, FHP da imaju prioritet na prikupljanju činjenica kod ovih žrtava sa starosnom dobi. Da ne dozvolimo da njihove istorije odu sa njima, nego da budu dokumentovane, ako ništa bar da se pročitaju nekada. Govorilo se o memorialima u počast žrtvama, u čast tragičnim događajima ali da organizacija bude mnogo bolja, jer ima puno elemenata, ima puno memorijala koji na prvi pogled izazivaju jedan hladan osećaj, mislim na vizuelan osećaj, tako da je jedan od zaključaka da kada se memorijali planiraju treba da budu dostojni. Na njima treba da budu oni koji su to preživeli. Da se memorijal pravio od samih predstavnika onih koji su preživjeli taj masakar zatvora Dubrava/Dubravë, oni bi sigurno da li ideju da se memorijal napravi unutar zatvora, a ne na tamo neku livadu i ne bi se niko osećao povređenim. Ovi memorijali jako često povređuju ljude. Napravljen je jedan zid tu u blizini reke u Đakovici/Gjakovë, u ovom slučaju je tu bilo prisutnih organizacija koje su podržale ovo, međutim bilo je i onih koje nisu podržale nego su rekle da su povređene ovim gestom. Tako da što veći broj uključivanja organizacija majki, ili organizacija proizašlih iz rata ili udruženja žrtava rata pogotovo onih koji su direktno zahvaćeni da se zbog ovih memorijala ne osećaju povređenim. Poslednji zaključak kojeg ja imam ovde je ozbiljnost, ozbiljnost na radu, ovu stvar koju mi sad upravo radimo, a pogotovo kod pitanja žrtve je zaista jako osetljivo. Mnogo je senzibilno, fragilno, uvek ćemo imati negodovanje, uvek ćemo imati ljude koji su nezadovoljni, ali bar da je ozbiljnost u radu na zadovoljavajućem nivou da bi sutra ako budem ja radio znao da je moja savest čista. Ozbiljnost ljudi i institucija koje su u direktnom kontaktu sa žrtvama treba da bude na najvišem nivou. Pa i imati čistu savest i pored događaja koji su se desili. Zahvaljujem se mnogo svima, jedna tehnička informacija za sve one koji su imali troškove transporta napisali smo vam i u e-mailu mislim na one koji su došli izvan Prištine/Prishtinë, a to je isplata. Ručak nas čeka, topao je a ja sam gladan jer nisam ništa jeo danas, i još jednom hvala puno, puno, puno Ivanu koji je doputovao iz Hrvatske, došao je jučer, a sutra putuje. Još jednom vam se iskreno zahvaljujem.